

LOGOS Časopis

Godina VIII. / br. 5 / svibanj-maj 2023.

Izdavač / Publisher

Visoka Škola „Logos centar“ Mostar
College „Logos Centar“ Mostar

Za izdavača / For the Publisher

Uredništvo / Editorial Board:

Prof. VŠ Tarik Humačkić

(*Glavni urednik / Editor in Chief*)

Prof. VŠ. Mia Glamuzina;

Prof. VŠ Slaviša Bjelogrlić;

Prof. VŠ Ivana Ramljak;

Prof. VŠ Miliša Todorović;

Pred. VŠ Božidar Konjevod;

Pred. VŠ Maja Gakić;

Pred VŠ Marija Ćorić;

Pred. VŠ Mateo Marković;

Prof. VŠ Tomislav Zovko

Grafičko oblikovanje / Graphic Design

Marija Ćorić

Web adresa / Web address

<https://www.logos-centar.com/Knjiznica>

Adresa uredništva / Address of editorial board

Bišće polje bb, 88 100 Mostar, BiH

E-mail: izdavacka.logos@gmail.com

Web: <https://www.logos-centar.com>

ISSN: 2303-6389

Sadržaj / Contents

Ispravnost motornih vozila u pogledu emisije ispušnih plinova u Federaciji Bosne i Hercegovine.....	3
Correctness of motor vehicles in terms of exhaust gas emissions in the Federation of Bosnia and Herzegovina	
/ mag.ing.traff. Božidar Konjevod, MA.dipl.ing. Mario Šakić /	
Zakonodavna osnova u vezi prijevoza opasnih tvari i uloga sigurnosnih savjetnika u Bosni i Hercegovini.....	10
The legislative basis regarding the transport of dangerous substances and the role of safety advisor in Bosnia and Herzegovina	
/ MA.dipl.ing. Mario Šakić, mag.ing.traff. Božidar Konjevod /	
Radno-pravni status državnih službenika i namještenika u institucijama Europske unije i Bosne i Hercegovine.....	14
Labor and legal status of civil servants and employees in institutions of the European Union and Bosnia and Herzegovina	
/ mr.sc. Mario Raspudić, dipl.iur. /	
Razvoj elemenata i modela strateškog planiranja na institucijama visokog školstva.....	20
Development of elements and models of strategic planning at institutions of higher education	
/ Alim Abazović, dipl. iur., Dr.sc. Mia Glamuzina, dipl. oecc. /	
Odnos Bosne i Hercegovine i OSCE.....	27
Relationship between Bosnia and Herzegovina and the OSCE	
/ dr. sc. Željko Petrović, doc. /	
Škola u Ulmu i Tomas Maldonado.....	32
School in Ulm and Tomas Maldonado	
/ Ronald Panza /	
Silikonologija.....	37
Siliconology	
/ Prof. VŠ Tomislav Zovko, Dragan Marijanović /	

Ispravnost motornih vozila u pogledu emisije ispušnih plinova u Federaciji Bosne i Hercegovine

Correctness of motor vehicles in terms of exhaust gas emissions in the Federation of Bosnia and Herzegovina

SAŽETAK

EKO test je brza, jednostavna, radionička provjera dostupnih vrijednosti ispušnih plinova koja nam govori u kakvom stanju je motor, da li se izgaranje u njemu odvija na ispravan način, kako je on podešen i u kavom su stanju pojedini dijelovi postavljeni po motoru koji služe za pročišćavanje ili regulaciju ispušnih plinova. Na osnovu rezultata EKO testa moguće je samo zaključiti da li je motor u pogledu ispušnih plinova isparavan ili vozilo treba uputiti serviseru. U svijetu tehničkih pregleda i auto-dijagnostike u posljednjih 15-tak godina posebno je popularna dijagnostička metoda ispitivanja ispušnih plinova ili kako se na ovim prostorima popularno voli nazvati EKO test. Kemijskom analizom ispušnih plinova kod benzinskih motora ili mjeranjem stupnja zacrnjena (zadimljenosti) kod dizelskih motora, dijagnostičar/kontrolor/mehaničar može pretpostaviti što se događa u samom motoru tj. utvrditi da li je izgaranje u motoru kvalitetno, potpuno, tj. da li se i nadalje odvija prema onim zakonitostima koje je predviđao sam proizvođač vozila u trenutku proizvodnje tog motora/vozila.

KLJUČNE RIJEČI

Eko test, analizator, dizel, benzin, katalizator

ABSTRACT

EKO test is a quick, simple, workshop check of the available exhaust gas values that tells us the condition of the engine, whether the combustion in it takes place in the correct way, how it is adjusted and in what condition are the individual parts installed on the engine that are used for purification or exhaust gas regulation. Based on the results of the EKO test, it is only possible to conclude whether the engine is operative in terms of exhaust gases or whether the vehicle should be sent to a repair shop.

In the world of technical inspections and auto-diagnosis, the diagnostic method of testing exhaust gases, or as it is popularly called in these areas, the EKO test, has been especially popular in the last 15 years or so. By chemical analysis of exhaust gases in gasoline engines or by measuring the degree of blackening (smoke) in diesel engines, the diagnostician/controller/mechanic can assume what is happening in the engine itself, i.e. determine whether the combustion in the engine is of good quality, complete, i.e. does it furthermore, take place according to the laws that were foreseen by the vehicle manufacturer at the time of production of that engine/vehicle.

1. UVOD

Tehnička ispravnost motornih vozila sa ekološkog aspekta ima velik utjecaj na zaštitu i očuvanje okoliša. Svjedoci smo da cestovni promet u velikoj mjeri utječe na onečišćenje okoliša i ugrožava zdravlje čovjeka. Također je i znanstveno dokazano da cestovna vozila kroz proizvodnju otpada i štetnih emisija ispušnih plinova utječu na cjelokupno stanje okoliša. Tehnička ispravnost vozila utvrđuje se prilikom obavljanja tehničkog pregleda vozila na ovlaštenim stanicama tehničkog pregleda. Na stanicama tehničkog pregleda ispituje se cjelokupno stanje motornog vozila, kako bi se utvrdila razina sigurnosti i ekološke prihvatljivosti. Kod tehničkog pregleda motornih vozila vrlo važan element je i ispitivanje emisije ispušnih plinova tzv. EKO test. Provođenje Eko testa u Federaciji Bosne i Hercegovine počelo je 2016. godine donošenjem Pravilnika o ispitivanju ispušnih plinova motornih vozila (EKO TEST) u stanicama za tehnički pregled vozila kojim su propisane procedure prilikom ispitivanja emisije ispušnih plinova. Na taj način se ograničava prometovanje motornih vozila koja ne zadovoljavaju minimalne zahtjeve propisane ovim Pravilnikom.

2. PODJELA MOTORA OBZIROM NA EKO TEST

Za potrebe periodičnog ispitivanja ispušnih plinova, tj. EKO testa, svi motori se temeljem Direktive 2009/40/EZ o tehničkim pregledima motornih vozila i njihovih prikolica i njene nadopune, Direktive 2010/48/EU podijeljeni u sljedeće kategorije:

a) BENZINSKI MOTORI

- Benzinski motori čiji su ispušni plinovi nisu kontrolirani naprednim sustavima za kontrolu ispušnih plinova. U praksi riječ je o benzinskim motorima koji nisu opremljeni lambda sondom između motora i ispušnog lonca što znači da nemaju računalno reguliranu smjesu na ulazu u motor. Skraćeno, ovakve motore ćemo nazivati BEZ-KAT motori. Naglašavamo da je riječ o najstarijoj generaciji motora proizvedenoj do približno početka 90-tih godina prošlog stoljeća. Napajanje gorivom ovih motora redovno je izvedeno pomoću rasplinjača ili je izvedeno pomoću ubrizgavanja goriva ali u ispušnom sustavu ne postoji lambda sonda za korekciju količine goriva.
- Benzinski motori čiji su ispušni plinovi tretirani prvom generacijom naprednih sustava za kontrolu ispušnih plinova. U praksi riječ je o benzinskim motorima koji su opremljeni lambda sondom na ispušnoj grani između motora i ispušnog lonca. Lambda sonda daje povratni signal računalu o količini kisika u ispušnim plinovima te se na osnovu toga vrši korekcija ubrizgavanog goriva u motor. Skraćeno, ovakve motore ćemo nazivati REG-KAT motori. Naglašavamo da je riječ o generaciji motora proizvedenoj približno od početka 90-tih godina prošlog stoljeća do početka 2000-tih godina kada se počinju proizvoditi najnoviji benzinski

motori.

- Benzinski motori čiji su ispušni plinovi tretirani posljednjom generacijom naprednih sustava za kontrolu ispušnih plinova s mogućnošću samokontrole sustava za pročišćavanje ispušnih plinova. U praksi riječ je o benzinskim motorima koji su opremljeni lambda sondom na ispušnoj grani između motora i ispušnog lonca ali i drugom lambda sondom nakon ispušnog lonca.

Dakle, ovi motori imaju najmanje dvije lambda sonde. I u ovom slučaju prva lambda sonda daje povratni signal računalu o količini kisika u ispušnim plinovima ali druga lambda sonda služi za samokontrolu rada prve lambda sonde i samog katalizatora smještenog u loncu između lambda sondi. Skraćeno, ovakve motore ćemo nazivati REG-KAT-OBD motori. Naglašavamo da je riječ o generaciji motora proizvedenoj približno od početka 2000-tih godina do danas. U praksi se kao granična godina proizvodnje uvijek uzima 2003. godina. Sva vozila proizvedena te godine i kasnijih godina pripadaju REG-KAT-OBD kategoriji motora i moraju zadovoljiti norme koje vrijede za te motore.

b) DIZELSKI MOTORI

- Atmosferski dizelski motori sa slobodnim usisom čiji usis zraka na nikakav način nije prednabijan tj. ne postoji nikakav kompresor koji bi dodatno tlačio zrak na ulazu u motor. Riječ je o starijoj generaciji dizelskih motora koji nisu imali prednabijanje (turbo) pa ćemo ih skraćeno nazivati DIZEL-SU (od motora sa Slobodnim Usisom). Ovakvi motori proizvodili su se približno do kraja 90-tih godina prošlog stoljeća.
- Prednabijani dizelski motori čiji je usis zraka dodatno prednabijan bilo mehanički pokretanim kompresorom ili turbopunjačem pokretanim strujom ispušnih plinova (turbo). Riječ je o generaciji dizelskih motora koji su opremljeni prednabijanjem, najčešće turbinom pokretanom strujom ispušnih plinova koja se popularno naziva turbo. Stoga će se ovakvi motori u žargonu skraćeno nazivati DIZEL-TURBO.
- Dizelski motori bez obzira da li su atmosferski ili prednabijani koji u ispuhu imaju dodatne napredne sustave za pročišćavanje ispušnih plinova, a proizvedeni su 2009. ili kasnije godine. Riječ je o najnovijoj generaciji dizelskih motora i danas se svi dizelski motori proizvode s ovim sustavima. Skraćeno, takve motore ćemo nazivati DIZEL-OBD motori. U praksi, kao referentna godina proizvodnje vozila uvijek se uzima 2009. godina i smatra se da svi DIZEL motori proizvedeni 2009. i nakon te godine pripadaju grupi DIZEL-OBD motora.

Eko testu, temeljem nacionalnih propisa ali i navedenih direktiva Europske unije podvrgavaju se sva motorna vozila (M i N kategorija), a izuzeta su motorna vozila poput L kategorije (mopedi i motocikli), radni strojevi i traktori. EKO testa su dodatno oslobođena vozila koja svojim tehničkim ili starosnim karakteristikama pripadaju jednoj od sljedećih skupina:

- vozila opremljena dvotaktnim benzinskim motorima
- vozila opremljena benzinskim motorima proizvedeni ma prije 1970. godine
- vozilima opremljena dizelskim motorima proizvedena prije 1980. godine
- vozila opremljena alternativnim izvorima energije poput vozila na električnu energiju, metan, vodik i gorive ćelije
- vozila koja su dodatno opremljena pogonom na propan-butan plin ispituju se samo dok su pogonjena pomoću benzina

3. ISPITIVANJE EMISIJE ISPUŠNIH PLINOVA NA VOZILIMA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Na zagađenje okoliša u velikoj mjeru utječe ispušni plinovi vozila i moraju biti podvrgnuti periodičnom ispitivanju kako bi se utvrdilo je li tokom raniјeg korištenja vozila došlo do povećanja koncentracije ispušnih plinova. Ispitivanje emisije ispušnih plinova se provodi za vrijeme redovnog tehničkog pregleda i obavlja se na stanicama tehničkog pregleda vozila. Rezultati ispitivanja emisije ispušnih plinova su uvjet za prolazak tehničkog pregleda.

U Federaciji Bosne i Hercegovine postoji Pravilnik o ispitivanju ispušnih plinova motornih vozila (EKO TEST) u stanicama za tehnički pregled vozila i njime se propisuje način ispitivanja sadržaja ispušnih plinova motornih vozila. U svrhu smanjenja štetnih utjecaja ispušnih plinova na okoliš, počevši od 1. siječnja 2017. godine, u svim stanicama za tehnički pregled vozila, prilikom obavljanja redovnog tehničkog pregleda vozila istovremeno će se vršiti i ispitivanje sadržaja ispušnih plinova motornih vozila - EKO test. Kod vozila pogonjenog alternativnim pogonskim gorivom (CNG, LPG) prilikom provođenja EKO testa koristi se gorivo koje daje nepovoljniju emisiju i tako dobiveni rezultati ispitivanja ispušnih plinova unose se u odgovarajuću bazu podataka informatičkog sustava. Svako vozilo označava se najlepnicom o ekološkoj normi koju vozilo zadovoljava. Svi izmjereni i izračunati rezultati svakog pojedinačnog EKO testa ispisuju se na pisaču analizatora ispušnih plinova i prepisuju u jedinstveni informatički sustav za obradu podataka s EKO testova.

Granične vrijednosti ispušnih plinova koje pojedini motori moraju zadovoljiti na EKO testu su slijedeće:

• BEZ-KAT (motori bez lambda sonde):

n = prazni hod; CO ≤ 4,5% (za vozila proizvedena do 1986. godine)

n = prazni hod; CO ≤ 3,5% (za vozila proizvedena 1986. godine i mlađa)

• REG-KAT (vozila s lambda sondom proizvedena do 2002. godine):

n = povišeni prazni hod (2500 - 3000 min-1);
CO ≤ 0,3%; $\lambda = 0,97 - 1,03$

n = prazni hod; CO ≤ 0,5%

• REG-KAT-OBD (vozila proizvedena 2003. godine i mlađa):

n = povišeni prazni hod (2500 - 3000 min-1);
CO ≤ 0,2%; $\lambda = 0,97 - 1,03$

n = prazni hod; CO ≤ 0,3%

Čitaju se greške iz OBD sustava vozila

• DIZEL-SU (vozila bez prednabijanja proizvedena do 2008. godine i starija):

n = od praznog hoda do najviše brzine vrtnje; Nakon najmanje tri ispitivanja srednja vrijednost zacrnjenja (k) ne smije biti veća od 2,5 m-1

• DIZEL-TURBO (vozila s prednabijanjem proizvedena do 2008. godine i starija):

n = od praznog hoda do najviše brzine vrtnje; Nakon najmanje tri ispitivanja srednja vrijednost zacrnjenja (k) ne smije biti veća od 3,0 m-1

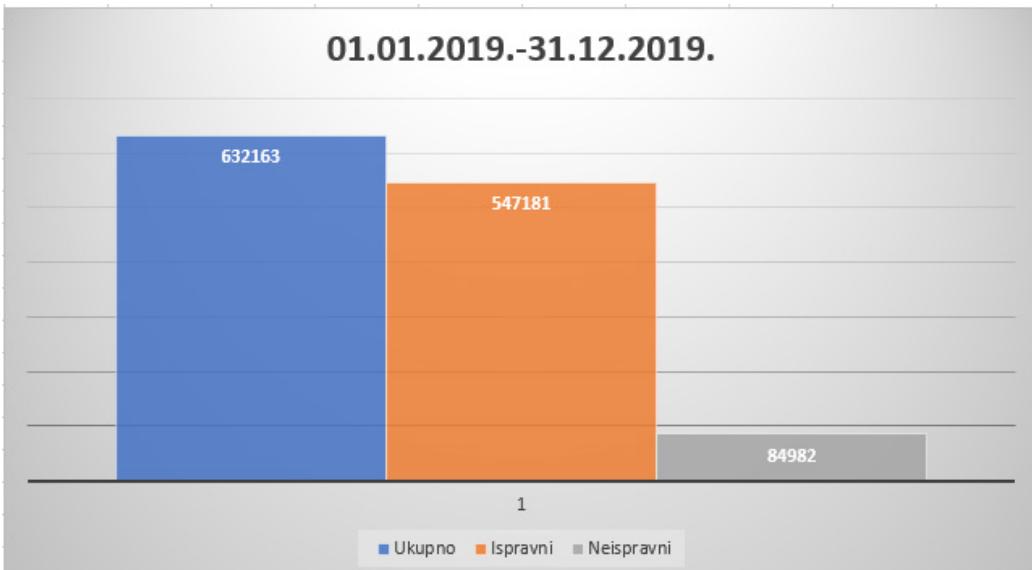
• DIZEL-OBD (vozila proizvedena 2009. godine i mlađa):

n = od praznog hoda do najviše brzine vrtnje; Nakon najmanje tri ispitivanja srednja vrijednost zacrnjenja (k) ne smije biti veća od 1,5 m-1

Benzinski se motori dijele u dvije skupine s obzirom na to da li posjeduju lambda sondu ili ne. Ispitivanje ispušnih plinova REG-KAT motora obavlja se u dvije faze. Prva faza ispitivanja obavlja se na radnoj temperaturi motora, pri povećanoj brzini vrtnje, a druga faza ispitivanja obavlja se na radnoj temperaturi u praznom hodu motora. BEZ-KAT motori ispituju se samo pri radnoj temperaturi u praznom hodu motora, pri čemu su dopuštene koncentracije ugljičnog monoksida (CO) propisane od strane proizvođača.

Mjerenja srednjeg koeficijenta zacrnjenja obavljaju se tako da se motor zagrije na radnu temperaturu, te nakon toga slobodno ubrzava od brzine vrtnje u praznom hodu do najveće brzine vrtnje i to najmanje tri puta. Sondom za uzimanje uzorka postavljenom u ispušnu granu dobiva se signal na analizatoru koji proračunava vrijednost srednjeg koeficijenta zacrnjenja (k). Osim cjelogodišnjeg održavanja auta vozači sami mogu utjecati na bolji rezultat. Najbitnije je da auto dođe na testiranje zagrijan i propuhan.

3.1. Statistika - rezultati obavljenih eko testova do 01.01 31.12.2019. godine

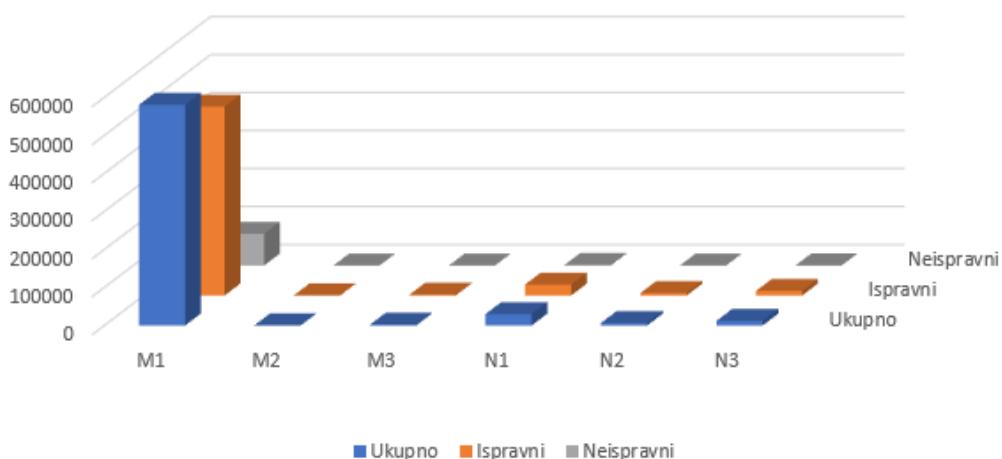

Prikaz Eko test - ukupno, ispravni, neispravni – sva vozila 2019. godinu

Ukupno, ispravnost, neispravnost – sva vozila (ovisnosti od kategorije vozila)					
	Ukupno	Ispravni	%	Neispravni	%
M1	580508	497116	85.63	83392	14.37
M2	640	627	97.97	13	2.03
M3	2187	2155	98.54	32	1.46
N1	30022	28691	95.57	1331	4.43
N2	6642	6545	98.54	97	1.46
N3	12164	12047	99.04	117	0.96

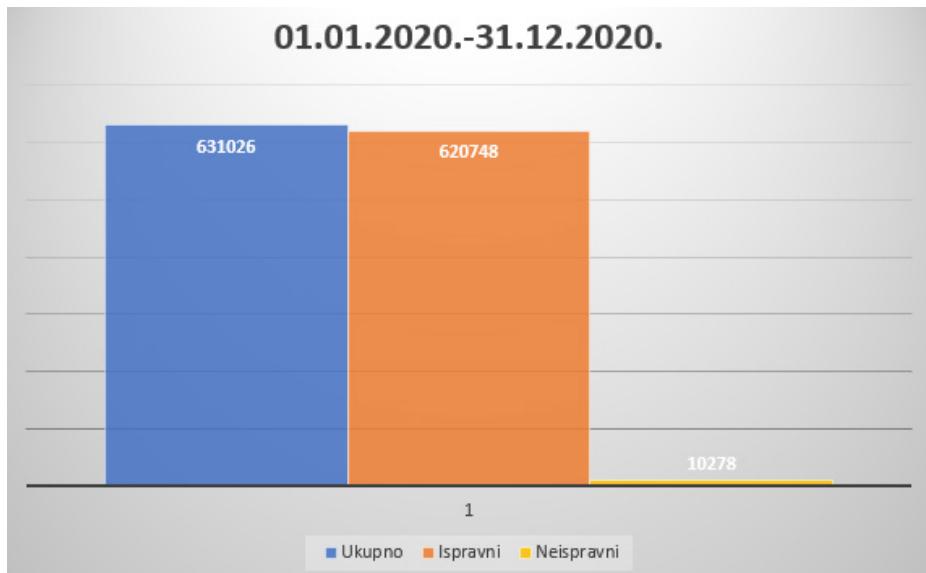
Prikaz Eko test - ukupno, ispravni, neispravni – sva vozila (ovisnosti od kategorije vozila) za 2019. godinu

PRIKAZ U OVISNOSTI OD KATEGORIJE VOZILA

Grafički prikaz ispravnosti vozila u ovisnosti od kategorije vozila za 2019. godinu

3.2. Statistika - rezultati obavljenih eko testova do 01.01-31.12.2020.godine

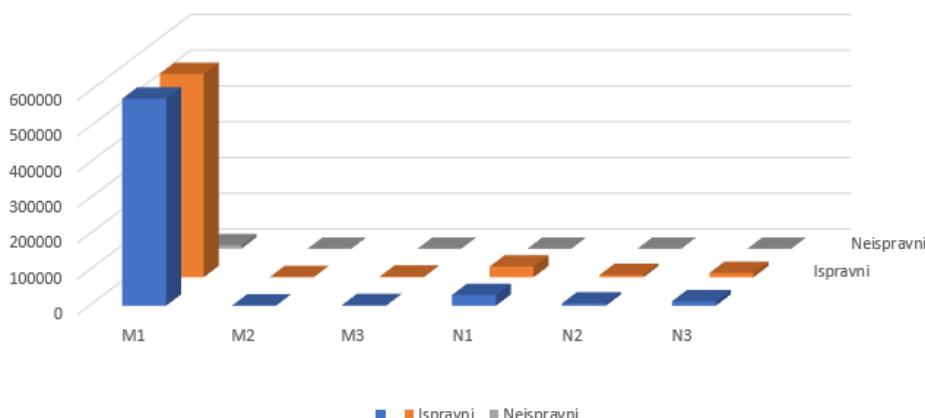

Prikaz Eko test - ukupno, ispravni, neispravni – sva vozila 2020. godinu

Ukupno, ispravnost, neispravnost – sva vozila (ovisnosti od kategorije vozila)					
Ukupno		Ispravni	%	Neispravni	%
M1	579530	569356	98.2%	10174	1.8%
M2	612	609	99.5%	3	0.5%
M3	1768	1768	100%	0	0%
N1	30136	30039	99.7%	97	0.3%
N2	6642	6639	100%	3	0%
N3	12338	12337	100%	1	0%

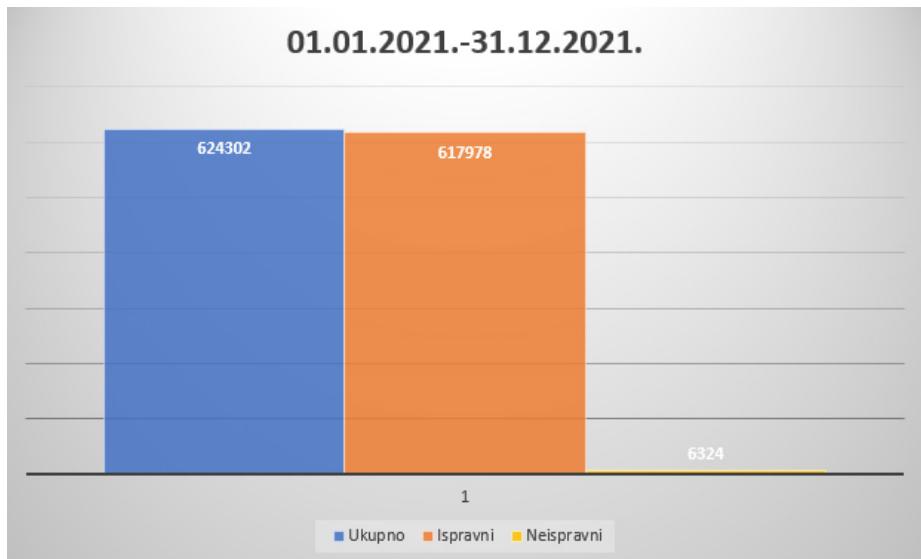
Prikaz Eko test - ukupno, ispravni, neispravni – sva vozila (ovisnosti od kategorije vozila) za 2020. godinu

PRIKAZ U OVISNOSTI OD KATEGORIJE VOZILA

Grafički prikaz ispravnosti vozila u ovisnosti od kategorije vozila za 2020. godinu

3.3. Statistika - rezultati obavljenih eko testova do 01.01-31.12.2021.godine

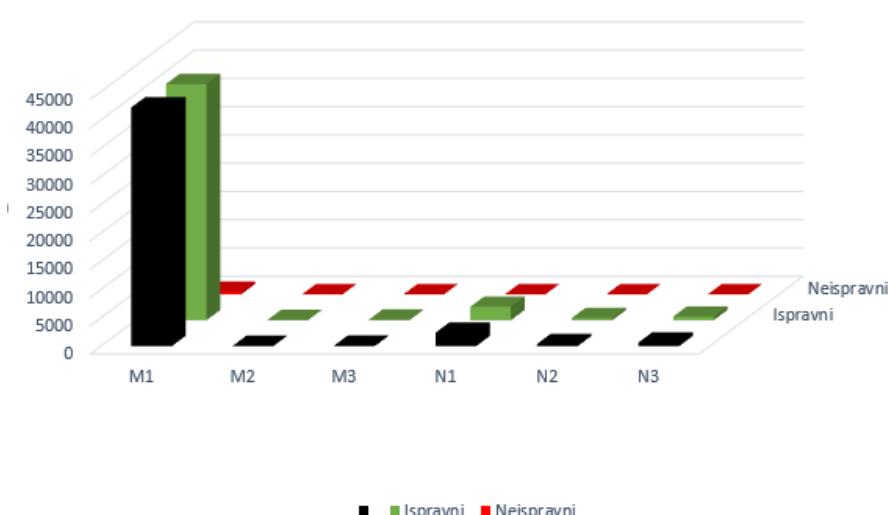

Prikaz Eko test - ukupno, ispravni, neispravni – sva vozila 2021. godinu

Ukupno, ispravnost, neispravnost – sva vozila (ovisnosti od kategorije vozila)					
Ukupno	Ispravni	%	Neispravni	%	
M1	42216	41 778	98,96%	438	1,04%
M2	41	41	100,00%	0	0,00%
M3	97	97	100,00%	0	0,00%
N1	2376	2374	99,92%	2	0,08%
N2	378	378	100,00%	0	0,00%
N3	639	639	100,00%	0	0,00%

Prikaz Eko test - ukupno, ispravni, neispravni – sva vozila (ovisnosti od kategorije vozila) za 2021. godinu

PRIKAZ U OVISNOSTI OD KATEGORIJE VOZILA

Grafički prikaz ispravnosti vozila u ovisnosti od kategorije vozila za 2021. godinu

4. ANALIZATORI ISPUŠNIH PLINOVA

Da bi se ispravno proveo EKO test svaka stanica za tehnički pregled, među ostalim, mora biti opremljena s najmanje dva analizatora ispušnih plinova. Poseban je analizator za benzinske motore, a poseban analizator za dizelske motore. Ispitivanje emisije ispušnih plinova se odvija pomoću jednostavnih analizatora koji nisu nikakva precizna laboratorijska oprema kojom je moguće napraviti homologacijsko ispitivanje niti je na osnovu EKO testa moguće zaključiti koju homologacijsku ekološku normu zadovoljava ispitivano vozilo. Na osnovu rezultata EKO testa moguće je samo zaključiti da li je motor u pogledu ispušnih plinova isparavan ili vozilo treba uputiti serviseru.

4.1. Analizator benzinskih motora

Ova vrsta analizatora mora imati mogućnost mjerjenja najmanje 4 vrste ispušnih plinova, mogućnost mjerjenja radne temperature motora, mogućnost mjerjenja brzine vrtnje motora te mogućnost izračunavanja faktora zraka lambda. Zatim, analizator mora imati mogućnost ispisa rezultata mjerjenja u svim mjernim točkama (na brzini vrtnje praznog hoda i na povišenoj brzini vrtnje motora).

Mjere se ili izračunavaju sljedeće vrijednosti:

- CO u [%] - ugljikov monoksid
- CO₂ u [%] - ugljikov dioksid
- O₂ [%] - kisik
- HC [ppm] - ugljikovodici
- t [°C] - temperatura motora
- n [min⁻¹] - brzina vrtnje motora
- λ [-] - faktor zraka lambda

4.2. Analizator dizelskih motora

Kod ovog tipa analizatora ne vrši se nikakva kemijska analiza ispušnih plinova kao kod benzinskog analizatora već se mjeri stupanj zacrnjenja ispušnog plina. Pojednostavljeni, uzorak ispušnog plina provodi se kroz mjeru komoru koja s jedne strane ima stalni izvor svjetla, a s druge svjetlomjer koji konstantno mjeri rasvijetljenost u komori. Prolaskom zacrnjenog ispušnog plina kroz komoru opada količina svjetla koja iz izvora dolazi do svjetlomjera te se na taj način određuje koliko je ispušni plin zacrnjen.

U osnovi, zacrnjenje ispušnog plina se mjeri u postocima, pa kada se kaže da je zacrnjenje ispušnog plina 60%, to znači da je svjetlomjer u mjerenoj komori primio 40% od svjetla koje je primao dok ispušni plin nije bio u komori. Međutim, kako se pri izračunu zacrnjenja u obzir uzima i duljina mjerne komore (L) to se stvarni stupanj apsorpcije izražava u jedinicama m⁻¹.

Dizelski analizator, kao i benzinski, moraju imati mogućnost mjerjenja, prikaza i ispisa temperature motora

kao i brzine vrtnje motora. Za sve stanice za tehnički pregled vozila je vrlo važno da uz uobičajene načine mjerena brzine vrtnje i temperature, imaju barem još jedan alternativni način mjerjenja, koji pomoći bilo koje alternativne metode (zvuka, vibracija, naponske oscilacije ili direktnog čitanja podatka o brzini vrtnje preko priključnice za čitanje parametara rada motora) omogućuje dobivanje ovih podataka. Ovo stoga što su mnogi današnji motori (benzinski i dizelski) izvedeni i ugrađeni u vozila tako da je mjerjenje ovih parametara vrlo otežano bez alternativnih metoda mjerjenja.

5. ZAKLJUČAK

Redovnom periodičnom provjerom kvalitete ispušnih plinova dokaz je da naše vozilo još uvijek radi u skladu s propisanim normama. Na taj način čuvamo okoliš ali indirektno vršimo i štednju goriva, jer ispravni i dobro podešeni motori osim što manje zagađuju zrak, troše i manje goriva. Stoga je doprinos eko testa vrlo velik i teško mjerljiv. Bez obzira na popularni naziv ove dijagnostičke metode - EKO test, treba odmah istaknuti, "stari" motori tj. vozila koja su konstruirana i izrađena u prošlosti i koja ispuštaju veće količine štetnih tvari, nikakvim se metodama (mjeranjima ili preradama) neće i ne mogu pretvoriti u "nove" motore tj. vozila novije generacije koja ispuštaju manje štetnih tvari. EKO testom se samo mjeri određene vrijednosti u ispušnim plinovima i izmjerene vrijednosti uspoređuju s graničnim vrijednostima koje su propisane za vrstu i generaciju ispitivanog motora i vozila. Na EKO testu se ne traži i ne može tražiti da starija vozila zadovoljavaju norme ispušnih plinova kao i novija vozila. Dakle, EKO test, tj. ispitivanje ispušnih plinova motornih vozila je gruba dijagnostičarska metoda kojom se utvrđuje da li motor nekog vozila izgara u radnom području koje je predvidio sam proizvođač vozila/motora. Pri tome motori različitih generacija smiju ispuštati različite količine ispušnih plinova.

LITERATURA

- [1] Mandić H., Ramljak I.: „Priručnik za homologaciju“, Široki Brijeg, 2022.
- [2] European Federation for Transport and Environment, Euro 5 and 6 emissions standards for cars and vans, 2006, www.transportenvironment.eu
- [3] European emission standards - cars and light trucks, www.dieselnet.com

Zakonodavna osnova u vezi prijevoza opasnih tvari i uloga sigurnosnih savjetnika u Bosni i Hercegovini

The legislative basis regarding the transport of dangerous substances and the role of safety

SAŽETAK

Odredbe temeljene na Međunarodnom sporazumu o prijevozu opasnih tvari cestom - ADR-u koje obvezuju sve države potpisnice sporazuma, time i Bosnu i Hercegovinu. Propisi zabranjuju prijevoz opasnih tvari cestom tvrtkama ukoliko ne imenuju sigurnosnog savjetnika (eng. Dangerous Goods Safety Adviser, njem. Sicherheitsberater). Na taj način „prijevoz opasnih tvari“ uključuje sve one koji utovaruju, prevoze ili istovaruju opasne tvari. Poseban dio koji doprinosi sigurnosti prijevoza opasnih tvari i predstavlja dio sustava prevencije u prometu je edukacija sigurnosnih savjetnika i osoba koje učestvuju u prijevozu opasnih tvari.

Od sigurnosnih savjetnika se zahtijeva da su u potpunosti upoznati sa svim djelatnostima - od savjetovanje tih tvrtki koje su ih imenovale, o važnostima zdravstvenih i sigurnosnih mjera te njihovim značenjem pri zaštiti okoliša povezanih s prijevozom opasnih tvari do pripreme neophodnih pisanih materijala u tu svrhu i rješavanja neželjenih događaja ukoliko do njih dođe. Osposobljavanje i uloga sigurnosnog savjetnika pri prijevozu opasnih tvari temelji se na ADR odredbama poglavlja 1.4, koje navode obvezu zapošljavanja sigurnosnih savjetnika pri prijevozu opasnih tvari cestom.

ABSTRACT

Provisions based on the International Agreement on the Transport of Dangerous Goods by Road - ADR, which are binding on all signatory countries of the agreement, including Bosnia and Herzegovina. The regulations prohibit the transport of dangerous goods by road for companies unless they appoint a safety advisor (Dangerous Goods Safety Adviser, German Sicherheitsberater). In this way, “transportation of dangerous goods” includes all those who load, transport or unload dangerous goods. A special part that contributes to the safety of the transport of dangerous goods and is part of the traffic prevention system is the education of safety advisors and persons involved in the transport of dangerous goods.

Safety consultants are required to be fully familiar with all activities - from advising the companies that have appointed them on the importance of health and safety measures and their significance in environmental protection related to the transport of dangerous substances to preparing the necessary written materials for this purpose and dealing with unwanted events if they occur. The training and role of a safety advisor in the transportation of dangerous goods is based on the ADR provisions of chapter 1.4, which state the obligation to employ safety advisors in the transportation of dangerous goods by road.

KLJUČNE RIJEČI

ADR (međunarodni sporazum o prijevozu opasnih tvari),
Sigurnosni savjetnik, Osposobljavanje, Zakon

1. UVOD

Kada se opasne tvari prevoze cestom, nesreća može predstavljati značajnu štetu za ljudе i okoliš. Izlijevanje ili rasipanje robe može dovesti do požara, eksplozije, trovanja kemijskim supstancama ili druge štete za okoliš i opasnosti za ljudе. Prostori u kojima se opasne tvari proizvode, skladište, pretovaraju ili površine po kojima se odvija prijevoz ili manipulacija sa opasnim tvarima neprestano su izloženi opasnosti od zagađenja, požara, eksplozije, trovanja, radijacije itd. S druge strane, osobe koje rukuju opasnim tvarima ili učestvuju u prijevozu opasnih tvari u stalnoj su opasnosti od povreda, narušavanja njihovog zdravlja ili su u životnoj opasnosti.

Bosna i Hercegovina kao država potpisnica Sporazuma o međunarodnom prijevozu opasnih tvari cestom, svoje je zakonodavstvo ugradila odredbe Sporazuma a time i navedenih smjernica kao njihovog sastavnog dijela. Kako je Bosna i Hercegovina u svoje zakonodavstvo uvela zvanje i obvezu zapošljavanja sigurnosnih savjetnika ova stručna publikacija sadrži materiju koja objašnjava ulogu dužnosti i prava sigurnosnih savjetnika kao i materiju koju moraju poznavati i savladati kako bi uspješno položili ispit o raspolaganju nužnim znanjem te time bili sposobljeni za ulogu koja im je određena.

2. PRAVNE I ZAKONSKE ODREDBE

2.1 Pravne kontrole opasnih tvari

Ovlašteni organi država potpisnice Sporazuma moraju na svom državnom ozemlju u svako vrijeme i svim dijelovima moći izvršiti provjere te se uvjeriti da li je odredbama u svezi s prijevozom opasnih tvari udovoljeno. Sudionici u prijevozu opasnih tvari moraju bez odlaganja u svezi s pojedinačnim obvezama dopustiti ovlaštenim organima i njihovim ovlaštenicima pristup neophodnim podacima o provjerama nevažnim za sam prijevoz.

Ovlašteni organi mogu u svrhu provjera koje se ne tiču samog prijevoza glede gore napisanog tvrtki (poduzetniku) uključenoj u prijevozu opasnih tvari izvršiti provjeru, imati uvid u neophodne dokumente i uzeti uzorce opasnih tvari ili pakiranja na pregled (ispitivanje) kada nisu osigurani svi uvjeti sigurnosti.

Sudionici u prijevozu opasnih tvari moraju isto tako dati na uvid vozila ili dijelove vozila i opreme ili instalacije u svrhu provjera kada je to moguće i logično. Prilikom provjerama ako se to smatra neophodnim, imenovana osoba tvrtke mora biti prisutna s osobom koja predstavlja ovlašteni organ.

Ako ovlašteni organ utvrdi da odredbama ADR Sporazuma nije bilo udovoljeno mora zabraniti uručenje opasnih tvari ili spriječiti transportne radnje dok nepravilnosti koje su utvrđene ne budu otklonjene ili dok ne budu poduzete druge odgovarajuće mjere. Također se može onemogućiti micanje s mjesta prijevoznim jedinicama, dijelovima prijevoznih jedinica (npr. priključnim vozilima, kontejnerima i slično) ili ih premjestiti na druga mesta izabrana od ovlaštenika iz sigurnosnih razloga. Ove mjere ne smiju biti razlogom dužega prekida cestovne usluge.

2.2. Međusobna pravna pomoć država potpisnica ADR sporazuma

Države potpisnice Sporazuma moraju se međusobno pravno pomagati pri primjeni ADR Sporazuma. Kada država potpisnica Sporazuma ima razloga utvrditi da je siguran prijevoz opasnih tvari na njezinom ozemlju ugrožen i da time dolazi do vrlo ozbiljnih ili ponavljajućih prekršaja od strane tvrtki koje imaju glavno sjedište na ozemlju druge države potpisnice Sporazuma, mora pismeno obavijestiti ovlašteni organ države potpisnice Sporazuma o takvim prekršajima. Ovlašteni organ države potpisnice ADR Sporazuma, koji je utvrdio da se na njezinom ozemlju vrlo ozbiljno ili ponavljajuće čine prekršaji može zahtijevati da ovlašteni organ države potpisnice Sporazuma na čijem ozemlju tvrtka koja grijesi ima svoje glavno sjedište, poduzme odgovarajuće mjere protiv prekršitelja.

Slika 1. Države potpisnice ADR Sporazuma¹

1 <http://www.unece.org/>

2.4. Odredbe ADR sporazuma o upošljavanju sigurnosnog savjetnika

Svaka tvrtka koja je svojom djelatnošću uključena u prijevoz ili je u vezi s pakiranjem, utovarom ili istovarom opasnih tvari mora imenovati jednog ili više sigurnosnih savjetnika za prijevoz opasnih tvari. Osoba mora biti odgovorna za pomoć pri sprečavanju rizika vrlo bitnih u takvoj djelatnosti obzirom na osobe, vlasništvo i okoliš.

Ovlašteni organi država potpisnica ADR Sporazuma mogu dopustiti da se ove odredbe ne odnose na tvrtke s:

a) Takvom djelatnošću da količine u svakoj prijevoznoj jedinici ne prelaze one navedene u potpoglavlјima 1.1.3.6, 2.27.1.2 i poglavlјima 3.3 i 3.4 ADR Sporazuma

b) Glavnom ili sporednom djelatnošću koje nisu prijevoz ili u vezi s utovarom ili istovarom opasnih tvari, ali koje povremeno obavljaju prijevoz opasnih tvari koje imaju malu opasnost ili su izložene maloj opasnosti neželjenih djelovanja.

Sigurnosni savjetnik može biti iz vodstva tvrtke osoba sa drugim dužnostima u tvrtki ili osoba koja nije zaposlena u toj tvrtki a koja je spremna i sposobna izvršiti dužnosti savjetnika. Svaka tvrtka mora s obzirom na zahtjev prijaviti ovlaštenom organu ili tijelu imenovanom za tu svrhu od svake države potpisnice ADR Sporazuma identitet svoga sigurnosnog savjetnika.

Poslovi savjetnika su prvenstveno:

- a) Praćenje propisa u području prijevoza opasnih tvari
- b) Nadzor nad rukovanjem opasnim tvarima u pravnoj ili fizičkoj osobi u skladu s propisima kojima se uređuje prijevoz opasnih tvari
- c) Savjetovanje uprave pravne osobe ili fizičke osobe
- d) Savjetovanje drugih zaposlenih u pravnoj i kod fizičke osobe
- e) Nadgledanje i praćenje stručne izobrazbe zaposlenih u pravnoj ili kod fizičke osobe te vođenje evidencije o njihovom sposobljavanju
- f) Provodenje odgovarajućih mjera radi sprečavanja nesreća odnosno težih kršenja propisa
- g) Donošenje odgovarajućih mjera u slučaju nesreće
- h) Sastavljanje godišnjeg izvješća i obavljanje drugih poslova

2.5. Odgovornost sigurnosnog savjetnika

Svako poduzeće, u čijoj je djelatnosti prijevoz ili s tim povezano pakiranje, punjenje ili istovar opasnih tvari u cestovnome prijevozu, mora imenovati jednoga ili više sigurnosnih savjetnika za prijevoz opasnih tvari koji je odgovoran da se spriječe rizici svojstveni takvim djelatnostima u pogledu osoba, imovine i okoliša.

Sigurnosni savjetnik odgovoran je isključivo i jedino vodstvu tvrtke za koju izvršava zadaće sigurnosnog

savjetnika a tvrtka je ta koja putem svojih pravnih akata i ugovorom sklopljenim sa sigurnosnim savjetnikom određuje međusobne odnose. U pravilu kazne koje se odnose na nepoštivanje određenih odredbi ADR Sporazuma i drugih zakonskih i podzakonskih akata primjenjivih na prijevoz opasnih tvari snosi tvrtka koja nakon toga utvrđuje je li do nepravilnosti došlo krivnjom osobe koja je napravila prekršaj ili sigurnosni savjetnik nije upozorio na mogućnost pojave nepravilnosti i ukazao na nju.

3. ZADAĆE SIGURNOSNOG SAVJETNIKA

3.1. Glavne zadaće sigurnosnog savjetnika

Glavne zadaće sigurnosnog savjetnika moraju biti **podređenost**, putem odgovornosti vodstvu tvrtke te traženje svih odgovarajućih sredstava i od svih djelatnika odgovarajuće djelovanje unutar njihove **pojedinačne djelatnosti** u tvrtki čime se omogućuje izvođenje onih djelatnosti koje su u svezi sa zadaćama te da se iste primjene na **najsigurniji** mogući način. S obzirom na djelatnost tvrtke, savjetnik ima sljedeće **osnovne dužnosti** u dijelu:

- a) **Nadgledavanja** u svezi s odredbama sigurnog ovlađavanja prijevozom opasnih tvari
- b) **Savjetovanja** tvrtke o sigurnom prijevozu opasnih tvari

3.2. Organizacija i nadgledanje postupaka djelatnika

Dužnosti savjetnika isto tako uključuju nadgledanja sljedećih izvršenja i postupaka koji spadaju u djelatnosti tvrtke:

- a) Postupaka u svezi s odredbama prepoznavanja postojanja opasnih tvari pri prijevozu
- b) Uvođenje postupaka tvrtke pri prijevozu za izvršenje svake odredbe koja je u svezi s opasnim tvarima
- c) Provjere postupaka s uporabom opreme u svezi s prijevozom, utovarom ili istovarom opasnih tvari
- d) Uvođenje mjera za povećanje svijesti o riziku vrlo bitnih pri prijevozu, utovaru i istovaru opasnih tvari
- e) Provjeravanje kod svih zaposlenika uključenih u prijevoz, utovar ili istovar opasnih tvari posjedovanje podrobnih radnih uputa i postupaka
- f) Utvrđivanje obveza svakog pojedinog djelatnika tvrtke i organiziranje cjelokupnog sustava pravilnog i racionalnog djelovanja tvrtke u svezi s prijevozom opasnih tvari

Iz navedenih razloga sigurnosni savjetnik izrađuje organogram odgovornosti i zaduženja u tvrtki za svakog pojedinog djelatnika kao i vrijeme izvršenja tih zadaća kako bi svaki dio sustava tvrtke djelovao najučinkovitije u pravo vrijeme.

Kako bi se na pravilan način izvršile obveze i što je vrlo bitno da se one izvrše na siguran način. Sigurnos-

ni savjetnik za svako radno mjesto vezano uz opasne tvari izrađuje upute za siguran rad.

3.3. Obaveze sigurnosnog savjetnika

Osnovna obveza savjetnika u odnosu na odgovornost rukovoditelja poduzeća jest da prikladnim sredstvima i svim potrebnim postupcima u sklopu relevantnih aktivnosti poduzeća nastoji olakšati provedbu aktivnosti sukladno vrijedećim uvjetima na najsigurniji način.

U svezi aktivnosti poduzeća, obveze savjetnika su sljedeće:

- a) praćenje sukladnosti s uvjetima kojima se regulira prijevoz opasnih tvari;
- b) savjetovanje svog poduzeća o prijevozu opasnih tvari;
- c) priprema godišnjega izvješća za upravu poduzeća ili za mjesna javna tijela, prema tome što je potrebno, o djelatnostima poduzeća u prijevozu opasnih tvari. Godišnja izvješća moraju se pohraniti u razdoblju od pet godina i na zahtjev biti dostupna državnim tijelima.

Savjetnik, također, može biti na čelu poduzeća, osoba koja ima druge obveze u poduzeću ili osoba koja nije izravno zaposlena u tomu poduzeću, pod uvjetom da je ta osoba sposobna obavljati dužnosti savjetnika. Svako uključeno poduzeće mora, na zahtjev, izvijestiti nadležna tijela ili tijela koja u tu svrhu odredi svaka ugovorna strana o identitetu svoga savjetnika. Ako su u nesreći oštećeni osoba, imovina ili okoliš ili se imovina ili okoliš ošteti u prijevozu, utovaru ili istovaru koje obavlja navedeno poduzeće, nakon prikupljanja odgovarajućih informacija, savjetnik mora pripremiti izvješće o nesreći za upravu poduzeća ili za javne mjesne vlasti, već prema tomu što je prikladno. To izvješće ne smije zamijeniti moguće izvješćem uprave poduzeća koje može biti potrebno prema drugim međunarodnim ili nacionalnim propisima.

Savjetnik mora imati vrijedeće uvjerenje o profesionalnoj obuci za prijevoz. Uvjerenje moraju izdati nadležna tijela ili tijelo koje je u tu svrhu odredila svaka ugovorna strana. Za dobivanje uvjerenja kandidat mora proći osposobljavanje i položiti ispit koji su održala nadležna tijela ugovorne strane. Osnovna svrha osposobljavanja jest da kandidati dobiju dostatna znanja o rizicima svojstvenima prijevozu opasnih tvari, o zakonima, propisima i administrativnim vrijedećim propisima za navedene načine prijevoza.

Područja koja se tijekom predavanja moraju preći i iz kojih kandidati polaži ispit, obuhvaćaju:

- klasificiranje opasnih tvari (postupak klasificiranja otopina i smjesa, sastav popisa tvari, klase opasnih tvari i načina razvrstavanja, narav opasnih tvari koja se prevozi, fizička, kemijska i otrovna svojstva opasnih tvari);
- opće odredbe o pakiranju, odredbe za cisterne i kontejner cisterne (tipovi, kodovi, označavanje, struktura,

početni i periodični nadzor i ispitivanje);

- obilježavanje i listice opasnosti, označavanje velikim listicama opasnosti i narančaste table za označavanje (označavanje i listice opasnosti za pakovanja, stavljanje i skidanje listica opasnosti i narančastih tabli);
- podatci u prijevoznim dokumentima (potrebne obavijesti);
- postupak slanja pošiljki i ograničenja otpreme (pun teret, prijevoz u rasutom stanju, prijevoz u IBC za rasutu robu, prijevoz u kontejnerima, prijevoz u fiksnim ili izgradnim cisternama);
- prijevoz putnika;
- zabrane i mjere predostrožnosti u svezi zajedničkog utovara tvari;
- odvajanje tvari;
- ograničene količine koje se prevoze i izuzeća u svezi količina;
- utovar i slaganje (utovar i istovar – omjeri punjenja - slaganje i odvajanje);
- čišćenje i/ili odplinjavajuće prije utovara i nakon istovara;
- posada, profesionalna obuka;
- dokumenti u vozilu (prijevozni dokumenti, upute u pisanim oblicima, potvrdu o odobrenju vozila, ispravu o vozačkoj obuci, primjeri mogućih ograničenja, ostali dokumenti);
- pisane upute (provedba uputa i zaštitna oprema posade);
- zahtjevi u pogledu nadzora (parkiranje);
- prometni propisi i ograničenja;
- ispuštanja opasnih tvari u okoliš ili propustnost onečišćivača u slučaju nesreće;
- zahtjevi koji se odnose na prijevoznu opremu.

3.4. Provodenje internog osposobljavanja djelatnika tvrtke

Uz pisani materijal, kojim je sigurnosni savjetnik obvezan uputiti sve djelatnike tvrtke u siguran i učinkovit rad, obvezan je provoditi interno osposobljavanje djelatnika tvrtke i upoznati ih s novim djelatnostima tvrtke, novim propisima, zakonima te ih upozoriti na moguće nepravilnosti uočene između tih osposobljavanja. O internoj poduci djelatnika tvrtke potrebno je voditi evidenciju o temama koje su na poduci obrađene, o shvaćanju danih informacija kao i o primjeku pisanih uputa za siguran rad i drugih materijala u svezi s navedenim temama poduke. Za prisustovanje internoj poduci sigurnosni savjetnik svakom pristupniku izdaje uvjerenje o sudjelovanju na internoj poduci s popisom tema koje su na njoj obrađene.

Uvjerenje

o sudjelovanju na internoj poduci
o postupanju s opasnim tvarima
prema potpoglavlјima
1.3.1 i 1.8.3.3 ADR Sporazuma

Potvrđujem da je

dana 30. prosinca 2008. godine
od 08.00 do 18.00 sati
sudjelovao na internoj poduci o postupanju
s opasnim tvarima

Poduka je sadržavala:

Opće odredbe o Medunarodne sporazume o Multimodalne transportne uvjeti
Opće odredbe prijevoza o Pojam opasne tvari - opasne robe o Razdoblju opasnih tvari
Dokumentaciju o Vozila i prijevozne zahtjeve za vozila o Pakiranja o Zahtjeve za spremnike
Obježđavanje i označavanje o Zajednička pakiranja o Zajednički utovar
Sigurnost utovara o Stupnjeve punjenja o Obvezne i odgovornost
Postupke pri nesreći i neželjenom događaju

30. prosinca 2008. godine

Sigurnosni savjetnik
za prijevoz opasnih tvari cestom

Slika 2. Uvjerenje o internoj obuci

3.5. Nadgledanje stanja vozila, opreme i dokumentacije u vozilima

Uz nadgledanje izvršenja dužnosti, osposobljavanja i praćenja rada djelatnika tvrtke važna zadaća sigurnosnog savjetnika jest nadgledanje i praćenje stanja vozila kao i obvezne opreme i dokumentacije koju mora posjedovati vozilo i vozač, a koja je obvezna pri prijevozu opasnih tvari.

Sigurnosni savjetnik o periodičnim i izvanrednim pregledima stanja vozila i opreme sastavlja zapisnik o pregledima i vodi evidenciju o mogućim neispravnostima i stanju što mu omogućava vjerodostojno ispunjavanje savjetodavne obveze glede nabavke novih voznih jedinica i potrebne opreme.

3.6. Preventivna izrada planova izbjegavanja neželjenih događaja

Kako bi se preventivno djelovalo na izbjegavanje neželjenih događaja koji pri rukovanju, prijevozu i radnjama s opasnim tvarima mogu imati vrlo ozbiljne i pogibeljne posljedice, dužnost sigurnosnog savjetnika jest izrada planova za izbjegavanje neželjenih događaja.

Sadržaj navedenih planova mora sadržavati:

- istraživanje** i priprema izvješća o ozbiljnim neočekivanim slučajevima, nemilim događajima ili ozbiljnim prekršajima pri prijevozu, utovaru ili istovaru opasnih tvari te vođenje evidencije;
- primjene postupka** u slučaju nenadanih događaja u baš svakom neočekivanom slučaju ili nemilom događaju kada može doći do štetnog djelovanja na

- sigurnost prijevoza, utovara ili istovara opasnih tvari;
- primjena odgovarajućih mjera** za izbjegavanje ponavljanja neočekivanih slučajeva, nemilih događaja ili ozbiljnih prekršaja
 - uvodenje pravovaljanih propisa** i posebnih odredaba vezanih uz prijevoz opasnih tvari, te izbor i potrebu za pod-ugovornikom ili trećim licem za siguran prijevoz;
 - uvodenje mjera** za povećanje svijesti o riziku, vrlo bitnih pri prijevozu, utovaru i istovaru opasnih tvari.

U tu svrhu sigurnosni savjetnik (u pravilu zaposlen kod pošiljatelja opasne tvari zbog poznavanja prirode opasnosti opasnih tvari koje predaje na prijevoz) izrađuje upute za postupanje u slučaju nesreće.

3.7. Povećanje svijesti o riziku

Svijest djelatnika uposlenih u tvrtki o riziku opasnih tvari bitan je faktor pravilnog poslovanja tvrtke. Kako bi se ona povećala pravilnim postupanjem s opasnim tvarima sigurnosni savjetnik mora osigurati:

- uvodenje mjera** za povećanje svijesti o riziku, vrlo bitnih pri prijevozu, utovaru i istovaru opasnih tvari;
- provjeravanje postupaka** proizašlih uz način držanja u prijevoznom sredstvu prijevozne dokumentacije i sigurnosne opreme, koja mora biti prisutna pri prijevozu, a u svezi s propisima o dokumentaciji i opremi;
- provjeravanje postupaka** proizašlih u svezi s odredbama ovlađavanja utovaram i istovaram opasnih tvari.

4. OSPOSOBLJAVANJE SIGURNOSNOG SAVJETNIKA

Glavna svrha osposobljavanja sigurnosnog savjetnika je upoznavanje pristupnika s dostatnim saznanjima o rizicima vrlo bitnim pri prijevozu opasnih tvari, sa zakonima, propisima i administrativnim odredbama primjenjivim na načine prijevoza s obzirom na dužnosti sigurnosnog savjetnika navedene u potpoglavlju 1.8.3.3. ADR Sporazuma. Nakon stručnog osposobljavanja sigurnosni savjetnik polaže ispit iz oblasti prijevoza opasnih tvari. Svrha ispita jest provjera da li se pristupnik upoznao s neophodnim stupnjem saznanja za izvršavanje dužnosti, koje je obavezan obavljati kao sigurnosni savjetnik navedenih u potpoglavlju 1.8.3.3 ADR Sporazuma, te u tu svrhu zaslužiti uvjerenje ukoliko je ovlađao znanjima navedenim u potpoglavlju 1.8.3.7 ADR Sporazuma.

Sigurnosni savjetnik nakon odslušanih predavanja i položenog ispita dobiva uvjerenje o stručnoj osposobljenosti, koje vrijedi za prijevoz opasnih tvari cestom. Ovo uvjerenje je izdano od ovlaštenog organa tijela imenovanog za tu svrhu od svake države potpisnice ADR Sporazuma. Da bi zaslužio uvjerenje, pristupnik mora proći osposobljavanje i položiti ispit odobren od ovlaštenog organa države potpisnice Sporazuma. U uvjerenju zasluženom

prema potpoglavlju 1.8.3.7 ADR Sporazuma je jasno naznačeno za koje vrste opasnih tvari to uvjerenje vrijedi i o čemu je sigurnosni savjetnik ispitivan pod određenim uvjetima navedenim u potpoglavlju 1.8.3.12 ADR Sporazuma. Uvjerenje zasluženo prema potpoglavlju 1.8.3.7 ADR Sporazuma ima izgled dan u potpoglavlju 1.8.3.18 ADR Sporazuma i priznat je od svih država potpisnica Sporazuma. Uvjerenje ima valjanost pet godina. Razdoblje valjanosti uvjerenje mora biti produženo automatski za pet godina ako u vrijeme trajanja posljedne godine prije njezina isteka, njezin posjednik pristupi tečaju obnove znanja i ima dobar uspjeh na ponovnom ispitvu nakon čega njegov daljnji rad odobrava ovlašteni organ.

5. ZAKLJUČAK

Zbog navedenih činjenica donesen je Međunarodni sporazum o cestovnom prijevozu opasnih tvari (ADR) i istog se moraju pridržavati svi subjekti i pojedinci koji učestvuju na bilo koji način u procesu prijevoza i rukovanja sa opasnim tvarima. U skladu s tim međunarodnim propisom u BiH, tokom proteklih godina, donesen je niz propisa, zakonskih i podzakonskih akata i odredbi, koji propisuju način proizvodnje, prijevoza, utovara ili istovara opasnih tvari, mjera koje se poduzimaju u cilju očuvanja zdravlja ljudi i zaštite okoline i kako kontrolirati i nadzirati cijeli sustav.

Istina je da je većina ovih propisa preuzeto iz zakonodavstva bivše Socijalističke Republike BiH, ali se u nedostatku novih primjenjuju u svakodnevnoj praksi kako bi se omogućilo funkciranje sustava. Predmetni propisi se koriste i osvježavaju praktičnom primjenom novih propisa ADR-a i iskustava zapadnih zemalja Europe kroz edukaciju u čiju svrhu će služiti i ovaj članak.

LITERATURA

- [1] Konjevod B., Mandić H., Ramljak I., Šakić M.: „Prijevoz opasnih tvari“, Široki Brijeg, 2022.
- [2] Economic Commission for Europe Committee on Inland Transport: „ADR 2017“, United Nations, New York and Geneva, 2016.

Internet izvori

- [1] <http://www.unece.org/>
- [2] <http://www.europa.eu/>
- [3] <http://www.mppi.hr/>

Radno-pravni status državnih službenika i namještenika u institucijama Europske unije i Bosne i Hercegovine

Labor and legal status of civil servants and employees in institutions

SAŽETAK

Radno-pravni status državnih službenika i namještenika je vrlo bitan element funkciranja državnih institucija i zbog toga je on reguliran pravnim normama i to u pravilu zakonskim propisima. A sama činjenica da je nečiji status reguliran zakonskim propisima upućuje na značaj pravne materije. Pravnim propisima je reguliran sam način procedure izbora, imenovanja i postavljanja u službu državnih službenika i namještenika, općih i posebnih uvjeta koje moraju ispunjavati da bi mogli obnašati određenu dužnost, njihovih prava i obveza prilikom obavljanja svojih dužnosti te načina prestanka obavljanja dužnosti državnih službenika i namještenika.

KLJUČNE RIJEČI:

državni službenik, namještenik, radno-pravni odnos, institucije i tijela Europske unije;

1. POJAM SLUŽBENIKA I NAMJEŠTENIKA

Svaku instituciju čine ljudi koji u njoj rade i koji za nju djeluju. Najznačajniji čimbenik jedne institucije su njeni pripadnici, a tek nakon njih dolaze materijalna sredstva kojima raspolaže. Ljudi koji rade u nekoj instituciji predstavljaju tu instituciju. Oni su zrcalo te organizacije. Treće osobe s predmetnom organizacijom ostvaruju kontakte preko djelatnika te organizacije i često se zna dogoditi da neku organizaciju poistovjećuju s djelatnikom koji radi u toj organizaciji i s kojim on ostvaruje kontakte u vezi s poslovima koje obavljaju s tom organizacijom. Dalje, od djelatnika neke institucije ovisi i radna klima unutar te institucije, a pozitivna radna klima zasigurno pozitivno utječe na bolje obavljanje zadataka koje obavlja ta institucija i zasigurno je vrlo bitno da jedna institucija u svom sastavu ima ljudе, odnosne djelatnike i radnike koji su visoko obrazovani, vrlo marljivi, moralne osobe i koji su i vrlo ambiciozni i svoja dosadašnja znanja i vještine žele proširiti i usavršiti i koja su poslije toga spremna ista i iskoristiti na korist same institucije u kojoj djeluju.

To su vrlo rano uvidjeli i vlastodršci koji su htjeli takve kadrove pridobiti u svoju službu. Zbog toga su im nudili razne povlastice da bi oni pristupili u njihovu službu i da bi do kraja svog radnog vijeka u njoj i ostali. S druge stane i takvi kadrovi su uvidjeli prednosti koje im se nude stupanjem u službu kod vladara. Oni su imali iznadprosječna primanja, imali su sigurno radno mjesto bili su blizu izvora informacija, bili su uvažavani u društvu i vrlo su rado stupali u službu. Bila je čast bit djelatnik na vladarovom dvoru ili biti šumar, pisar ili učitelj, a to je omogućavalo bolje uvjete za njihove obitelju, mogli su lakše školovati sebe i svoje potomke.

Iako su se u međuvremenu okolnosti uvelike promjenile i države nisu ono što su nekada predstavljale, barem ne u Europi, odnosno uvelike je se razvio državni aparat kojem je cilj općedruštveni interes, dobrobit pojedinca kojem bi državni aparat trebao pružiti prava koja su mu zajamčena, prije svega Europskom konvencijom o ljudskim pravima, a koje više ne služe ili ne bi trebale služiti za dobrobit vladara nešto je ostalo vrlo slično kao nekada, a to je da još uvijek državne institucije traže djelatnike i radnike koji su visoko obrazovani, vrlo marljivi, moralne osobe i koji su i vrlo ambiciozni i svoja dosadašnja znanja i vještine žele proširiti i usavršiti i koja su poslije toga spremna i iskoristiti na korist same institucije u kojoj djeluju, a s druge strane i takvi kadrovi žele pristupiti državnim institucijama koje im nude razne povlastice.

I danas smo svjedoci da većina radno sposobnog stanovništva želi da se zaposli u nekoj državnoj službi. Na natječaje za prijem u radni odnos koja raspisuju državna tijela se javlja veliki broj kandidata, znatno više nego li u privatnom sektoru. Iako možda privredni sektor, pogotovo za visoko specijalizirane stručnjake, pruža mogućnosti veće zarade, oni se sve češće odlučuju za državnu službu, jer to smatraju i sigurnijim radnim mjestom i manje stresnim poslom u kojima su im bolje zaštićena radnička prava i imaju veću mogućnost profesionalnog napretka. Pored toga državne instituciju nude u većini slučajeva cijeloživotno zaposlenje, i tu ih čeka posao do kraja svog radnog vijeka, odnosno odlaska u mirovinu ili smrti.

Državne institucije zapošljavaju veliki broj radnika i/ili djelatnika raznih vrsta profila, od same stručne spreme koje imaju pa do poslova koje u državnoj instituciji obavljaju i oni bi se mogli razvrstati prema raznim kriterijima na mnogo vrsta i podvrsta. Međutim, najvažnija podjela na koju se dijele zaposlenici u državnim institucijama, koju je prihvatile većina pravnih stručnjaka i znanstvenika, je ona koja državne zaposlenike dijeli na državne službenike i na državne namještenike.

Te tako na jednoj strani imamo državne službenike, kao rukovodeće kadrove državne institucije i koji obavljaju temeljne poslove državne institucije, odnosno obavljaju one poslove zbog koje je državna institucija i utemeljena. Tako, npr. imamo inspektore u raznim inspekatoratima, ili razne stručne savjetnike i stručne suradnike koji obavljaju složene poslove u sklopu državne institucije i za koje se radno mjesto traže posebna stručna spremna, razna dodatna znanja, vještine, radno iskustvo u struci koje su prije potrebita da bi se tako složen posao mogao kvalitetno i pravodobno obavljati. U većini pravnih poredaka državni službenik mora imati fakultetsko obrazovanje, odnosno visoku stručnu spremu, kao jedan od temeljnih preduvjeta za stupanje u državnu službu, te dodatna znanja i vještine koje su potrebne za određeno radno mjesto.

S druge strane poslovi državnih namještenika podrazumijevaju pomoćno-tehničke poslove koje

se obavljaju u državnim institucijama. Znači to nisu temeljni poslovi zbog kojih je državna institucija utemeljena, nego su to pomoći poslovi, ali koji su ipak prijeko potrebni da bi se temeljni poslovi državnih institucija mogli u cijelini, pravilno i efikasno obavljati. To mogu biti raznorazni dopunski poslovi od stručno-operativnih, informacijsko-dokumentacijskih, računovodstveno-materijalnih, administrativno-tehničkih i inih poslova. Za ova radna mjesta se većinom ne traži fakultetsko obrazovanje, nego posjedovanje određenih stručnih znanja koja su potrebna na tim radnim mjestima.

2. SLUŽBENICI I NAMJEŠTENICI TIJELA EUROPSKE UNIJE

Kao što znamo Europska unija predstavlja jednu vrlo složenu organizaciju koja se sastoji od 27 zemalja članica i koja ima vrlo velika i široka ovlaštenja u svom djelovanju i u velikom opsegu kako izravno, a pogotovo neizravno utječe na živote građana tih 27 zemalja članica, a također i na građane država koje su zatražile pristup u punopravno članstvo. Europska unija svoja ovlaštenja vrši putem svojih institucija, a institucije da bi mogle izvršavati svoje dužnosti zapošljavaju djelatnike, odnosno državne službenike. Reguliranje statusa službenika koji djeluju u zajedničkim institucijama nije nimalo lagan zadatak, pogotovo ako imamo na umu da bi u zajedničkim institucijama bio postignut ravnomjeran i pravedan udio djelatnika iz svih zemalja članica i koji opet većinom imaju različit materinji jezik, koji se treba uvažavati, a s druge strane treba uspostaviti sustav u kojem se djelatnici međusobno jezično razumiju da bi mogli međusobno surađivati i obavljati svoje radne zadatke.

U svrhu reguliranja statusnih pitanja djelatnika zajedničkih institucija Vijeće Europske ekonomske zajednice i Vijeće Europske zajednice za atomsku energiju su donijeli Uredbu br. 31 (EEZ) 11 (EZA) o Statutu službenika i uvjeta zapošljavanja za ostale djelatnike Europske ekonomske zajednice i Europske zajednice za atomsku energiju koja je stupila na snagu 1. siječnja 1962. godine i koja je mijenjana i dopunjavana 126 puta. Statut bi trebao s jedne strane osigurati zajedničkim institucijama djelatnike, koji ispunjavaju najveće moguće uvjete koje se odnose na neovisnost, sposobnost, djelotvornost i integritet i koji bi se trebali birati u odnosi na državnu pripadnost na najveću moguću geografsku širinu, a s druge strane bi trebao omogućiti djelatnicima mogućnost da svoje radne zadatke obavljaju sa što manje problema. Prema Statutu službenikom Europske zajednice smatra se onaj koji je kod jednog od tijela Europske zajednice rješenjem (certifikatom) agencije za prijem tog tijela prema odredbama Statuta imenovan za službenika. Statutom je predviđeno da je prilikom njegove primjene zabranjena svaka diskriminacija na temelju spola, rase, boje kože, etničkog i socijalnog podrijetla, genetskih osobina, jezika, religije ili pogleda

na svijet, političkog ili nekog drugog uvjerenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovinskog stanja, rođenja, invalidnosti, starosti ili seksualne orijentacije. Statutom je dopuštena tkz. pozitivna diskriminacija koja bi omogućavala u pogledu jednakosti muškaraca i žena olakšavajuće čimbenike prilikom zapošljavanja pripadnike spola koji je manje zastupljen u odnosi na drugi spol. Pored toga pripisano je da osoba koja želi zaključiti radni odnos i postati službenik mora biti državljanin jedne od zemalja članica i mora imati reguliranu vojnu obvezu u svojoj zemlji iz koje dolazi. Statut razlikuje dvije vrste službenika, a koje se odnose na vrstu i značaj njihovi radnih zadataka i funkcija koje imaju. Tako imamo funkcionske grupe administracije (AD) i funkcionske grupe asistenata (AST).

Funktionske grupe AD obuhvaćaju dvanaest platežnih grupa za djelatnike za rukovodeće ili koncepcionalne zadaće, odnosno koji su angažirani za izradu studija, zadaća prevođenja ili zadaća u istraživačkom razvoju. Funkcionska grupa AST obuhvaća jedanaest platežnih grupa za djelatnike za tehničke ili uredsko-tehničke poslove. Ukupno ima 16 platežnih grupa i službenici iz funkcionske grupe AST mogu dogurati do platežne grupe 11, a dok se službenici grupe AD nalaze između 5 i 16 platežnog razreda. Dalje, sami platežni razred je dalje podijeljen u pet podgrupa, stepenica, osim zadnjeg 16 koji je podijeljen u tri podgrupe, stepenice. Službenici svake dvije godine napreduju za jednu stepenicu, sve dok ne budu unaprijeđeni u sljedeću platežnu grupu ili se uspnu na zadnju stepenicu u platežnoj grupi.

Prema tome mogli bi zaključiti da su djelatnici koji obavljaju zadaće funkcionske grupe AD prema našem pravnom shvaćanju imaju status sličan, ako ne i identičan kao državni službenici, a djelatnici koji obavljaju funkcionske grupe asistenata status državnih namještenika.

Što se tiče samih uvjeta za zasnivanje radnog odnosa Statut prema formalnom obrazovanju funkcionsku grupu AD dijeli na dva razreda, i to na one službenike koji se prema platežnoj grupi nalaze u platežnom razred 5 i 6 i za koje je potrebno minimalno završiti trogodišnji studij i na platežne razrede od 7 do 16 za koje je potrebno minimalno završen četverogodišnji studij, a dok se za službenike iz grupe AST zahtijeva minimalno završena srednja stručna spremna s kojom se može pristupiti fakultetskom obrazovanju, što bi prema našem obrazovnom sustavu značilo četverogodišnja srednja škola.

Službenici koji svoju službu započnu u Europskoj komisiji u funkcionskoj grupi AST imaju u okviru jednog specijalnog postupa mogućnost preći u funkcionsku grupu AD. U ovom specijalnom postupku mogu sudjelovati izabrani službenici koji iskažu u svom radu sposobnost razumijevanja radnih zadataka funkcionske grupe AD, nakon što apsolviraju obvezni program za unapređenje svog znanja i polože predmetni ispit i nakon čega postaju službenici funkcionske grupe AD. Statut u svom II poglaviju donosi propise koji se odnose na prava i obveze službenika i odmah je propisano da se službenik prilikom obavljanja svoje

dužnosti i u svom ponašanju ima voditi interesima zajednice, i on ne smije od bilo koje vlade, tijela, organizacije ili osobe, osim svog tijela u kojem je zaposlen, tražiti upute ili ih primati. I službenik treba izvršavati svoje radne zadatke objektivno, nepristrano i pridržavajući se svoje odanosti prema Europskoj zajednici. Ovom zahtjevom Statuta je jasno definirano da su službenici koji su uposleni u zajedničkim institucijama djelatnici tih institucija i da oni predstavljaju instituciju u Europskoj uniji u cjelini, i da ne predstavljaju svoju zemlju iz koje dolaze i da prema tomu trebaju u svom radu i djelovanju štititi interese Europske unije a ne svojih država iz kojih dolaze. Upravo radi toga vrlo je bitno da same države članice ne biraju djelatnike koji će raditi u zajedničkim institucijama, jer bi ih to činilo ovisnim od zemlje članice koja ih je izabrala i ona bi logično i nagonski više štitila interes zemlje članice koja ju je imenovala nego zajedničkih europskih institucija i zbog toga je utemeljeno Europsko vijeće za izbor osoba (The European Personnel Selection Office; das Europäische Amt für Personalauswahl - EPSO).

EPSO ne bira samo osoblje za Europsku komisiju, nego i za ostale Europske institucije. Prije nego li se raspisće javni natječaj za prijem službenika kod određenog tijela prvo se treba preispitati da li postoji mogućnost premještaja ili unapređenja u sklopu tog tijela.

Natječaj za izbor djelatnike se objavljuje na EPSO-voj internetskoj stranici (<http://europa.eu/epso>) kao i u Službenom glasniku Europske unije. Za prijavu na natječaj zainteresirani kandidati moraju prvo ispuniti opće uvjete, kao što su odgovarajuća stručna spremna, radno iskustvo i slično, te nakon toga moraju dokazati da posjeduju stručno umijeće, znanja, inovacijske sposobnosti i odgovarajuću motivaciju.

Natječaj za izbor službenika se provodi općenito u dvije faze, i to pismeni i usmeni ispit. Kandidati prvo sudjeluju na pismenom testu, kojim se ispitu znanja i mogućnosti kandidata iz različitih oblasti. Kandidati koji uspješno polože pismeni test se zatim pozivaju na razgovor kod povjerenstva za izbor službenika.

Nakon uspješno okončanog postupka za izbor službenika oni postaju „službenici na probi“. Probno vrijeme za službenike iznosi devet mjeseci. Pri kraju isteka probnog vremena se objavljuje izvještaj o radnim aktivnostima službenika za vrijeme probnog vremena. Ukoliko izvještaj bude pozitivan službenici se imenuju i njihove radne aktivnosti se dalje redovito ocjenjuju isto kao i kod ostalih službenika. Ukoliko se tijekom probnog vremena službenik razboli ili ode na porodiljino dulje od jednog mjeseca probno vrijeme se može razmjerno produljiti, s tim što ne može biti dulje od petnaeste mjeseci.

Službenik se može nalaziti, odnosno biti raspoređen na jednu od sljedećih radnih mesta, odnosno položaja:

- aktivna služba,
- premještaj,
- odmor iz osobnih razloga,
- privremena mirovina,
- odobrenom odmoru radi reguliranja vojne službe i

- roditeljskom odmoru i odmora iz obiteljskih razloga. Službenik koji se nalazi u aktivnoj službi stoji svom tijelu u kojem je raspoređen u svakom trenutku na raspolaganju. Uobičajeno radno vrijeme aktivnih službenika ne smije prekoračiti 42 sata tjedno. Svaki službenik ima pravo zatražiti da mu se odobri nepotpuno radno vrijeme, i to u sljedećim slučajevima:
 - a) kada brine o djetetu koje je mlađe od jedne godine,
 - b) kada brine o djetetu između devet i dvanaest godina, a radno vrijeme se ne skraćuje više od 20 % od regularnog radnog vremena,
 - c) briga o bračnom partneru, srodniku u uspravnoj liniji, bratu ili sestri, kada je ta osoba teško bolesna ili je invalid,
 - d) daljnog usavršavanja ili
 - e) nakon 55 godine života tijekom zadnjih pet godina prije odlaska u mirovinu.

Službeniku koji je u stalnom radnom odnosu može se, iznimno, na njegov zahtjev dopustiti neplaćeni odmor iz osobnih razloga. Ovaj odmor može trajati najduže jednu godinu. Odmor se može i produljiti, s tim da svako naredno produljenje ne može, također, biti dulje od jedne godine, s tim da sveukupni odmor iz osobnih razloga tijekom radne karijere službenika ne može biti dulje od petnaest godina.

Međutim ukoliko se odmor iz osobnih razloga zatraži radi:

- a) odgajanja djeteta koje zahtijeva stalan nadzor ili njegu radi svog psihičkog ili fizičkog oboljenja, a koje je potvrdio ovlašteni liječnik tijela u kojem je službenik zaposlen, ili
- b) praćenja bračnog partnera, koji je kao službenik ili drugi uposlenik, također kod tijela Europske unije zaposlen i radi službenih razloga mora svoje prebivalište, u razmjerno velikoj udaljenosti, promijeniti i u kojem bi službenici utemeljili novi dom, može se odmor iz osobnih razloga na neograničeno vrijeme bez ograničenja produljivati.

Za vrijeme trajanja odmora iz osobnih razloga službenik ne može napredovati niti prelaziti u veći platežni razred i za odmor iz osobnih razloga vrijede sljedeća pravila:

- a) on se odobrava na zahtjev službenika od agencije za prijem službenika,
- b) produljenje odmora iz osobnih razloga se mora zahtijevati najkasnije dva mjeseca prije isteka odmora iz osobnih razloga,
- c) pozicija službenika se može drugdje popuniti,
- d) nakon isteka odmora iz osobnih razloga službenik će se rasporediti na prvo slobodno radno mjestu u svojoj funkcionskoj grupi, koje odgovara njegovom platnom razredu i ukoliko službenik za tu poziciju ima odgovarajuće uvjete. Ukoliko službenik odbije to radno mjesto i dalje ima pravo da bude raspoređen na iduće slobodni radno mjesto koje se ukaže u svojoj funkcionskoj grupi, koje odgovara njegovom platnom razredu i ukoliko službenik za to radno mjesto ima odgovarajuće uvjete. Ukoliko službenik odbije i drugo ponuđeno radno mjesto on može biti otpušten, nakon saslušanja od povjerenstva tijela državne službe. Službenik se može nalaziti u privremenoj mirovini

u slučaju da je njegovo tijelo u kojem za zaposlen pogodeno smanjivanjem broja uposlenika. Radi određivanja koji će se službenik iz određenog tijela koje je pogodeno smanjivanjem broja uposlenika poslati u privremenu mirovinu predmetno tijelo utemeljuje povjerenstvo. Povjerenstvo će u svom postupku prilikom odabira službenika uzeti u obzir sljedeće čimbenika koji utječe na to koji će se službenik uputiti u privremenu mirovinu:

- a) stručnost,
- b) učinkovitost,
- c) dosadašnjem službeničko držanje,
- d) obiteljske prilike i
- e) duljinu službeničkog staža službenika.

Službenik koji se nalazi u privremenoj mirovini više ne izvršava dužnosti službenika i on nema pravo napredovanja, ali stječe pravo na dobivanje mirovine sukladno dosadašnjim primanjima u svom platežnom razredu, ali najduže za idućih pet godina. Službenik, također, ima pravo prvenstva u roku od dvije godine od dana slanja u privremenu mirovinu za zapošljavanje na radno mjesto koje se ukaže u svom platežnom razredu. Službenik koji bez opravdanog razloga odbije zapošljavanje u roku od dvije godine od slanja u privremenu mirovinu na radno mjesto iz svog platežnog razreda može nakon iskazanog mišljenja povjerenstva biti otpušten iz službe bez prava na primanje privremene mirovine.

Službenik koji je pozvan na zakonski obveznu vojnu službu u svojoj zemlji dobiva poseban status službenika sa odobrenom odmoru radi reguliranja vojne službe. Za vrijeme reguliranja vojne službe službenik nema pravo na primanja koja se temelje iz službeničkog odnosa. Službenik koji se nalazi na vojnim vježbama, a koje ne spadaju pod temeljnu vojnu obuku imaju pravo na primanja iz službeničkog odnosa, ali se oni umanjuju za onoliko koliko je službenik dobio za sudjelovanje na vojnoj vježbi. Službenik se može nalaziti u posebnom statusu koji se naziva roditeljski odmor ili odmor iz obiteljskih razloga. Tako službenik ima pravo za svako dijete do dvanaeste godine od rođenja ili usvajanja djeteta na roditeljski odmor u maksimalnom trajanju od šest mjeseci. U slučaju da se roditelj koji se brine o predmetnom djetetu samohrana majka ili otac roditeljski odmor se može za duplo vremenski period produljiti. Za vrijeme roditeljskog odmora službenik ostaje socijalno osiguran. On također ne gubi svoje pravo na napredovanje u službi ii prelazak u sljedeći veći platežni razred. Dalje, postoji mogućnost da službenik roditeljski odmor uzme na bazi cijelodnevnog radnog vremena ili skraćenog radnog vremena i ukoliko je službenik uzeo roditeljski odmor u skraćenom radnom vremenu, odnosno ukoliko službenik radi pola radnog vremena, njegov se roditeljski odmor za duplo uvećava.

U slučaju teškog oboljenja ili teškog invaliditeta bračnog partnera, srodnika u pravoj liniji, sestre ili brata uz predočenje liječničkih nalaza, službenik ima pravo na odmor iz obiteljskih razloga bez prava na plaću. Sveukupno trajanje obiteljskog odmora u tijeku cjeloživotnog službeničkog odnosa službenika ne

može prekoračiti devet mjeseci.

3. SLUŽBENICI I NAMJEŠTENICI U TIJELIMA BOSNE I HERCEGOVINE

I u Bosni i Hercegovini zaposlenici u državnim institucijama, koje se financiraju iz proračunskih sredstva imaju poseban status. S tim da treba odmah naglasiti da je, kao što znamo, Bosna i Hercegovina složena država i koja djeluje na više razine vlasti. Tako imamo zaposlenike koji su zaposleni u javnim institucijama na državnoj razini i za čije je zaposlenje zadužena Agencija za državnu službu BiH, zatim imamo entitete, Federaciju BiH i Republiku Srpsku koji su nadležni za zapošljavanje državnih službenika na entitetskoj razini i niže i koja svoja zaduženja vrše preko Agencije za državnu službu Federacije BiH i Agencije za državnu upravu Republike Srpske.

Međutim, u samoj Federaciji BiH je tijekom 2008. godine došlo do dijeljenja nadležnosti između entiteta i kantona (županija). Naime, Zapadnohercegovački kanton, koja se nalazi u sastavu Federacije Bosne i Hercegovine je donijela Zakon o državnim službenicima u tijelima državne službe u Županiji Zapadnohercegovačkoj¹ s koji se nadležnost za status državnih službenika u Županiji Zapadnohercegovačkoj prenosi s Federacije BiH, odnosno Agencije za državnu službu Federacije BiH na Županiju Zapadnohercegovačku, odnosno na novo utemeljeno Povjerenstvo za državnu službu Županije Zapadnohercegovačke. Predsjednik Vlade Federacije BiH, u to vrijeme Nedžad Branković, je smatrao da Zakon o državnim službenicima u tijelima državne službe Županije Zapadnohercegovačke nije u suglasnosti s Ustavom Federacije BiH iz razloga što se osporavanim zakonom povrijeđene odredbe Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, te je sukladno svojim ovlaštenjima podnio zahtjev Ustavnom судu Federacije BiH za utvrđivanje ustavnosti Zakona o državnim službenicima u tijelima državne službe u Županije Zapadnohercegovačkoj. Ustavni sud Federacije BiH je odlučujući o predmetnom zahtjevu za utvrđivanje ustavnosti osporavanog zakona, nakon provedene javne rasprave, na sjednici održanoj dana 09.02.2010. godine, donio Presudu kojom se utvrđuje da Zakon o državnim službenicima u tijelima državne službe u Županiji Zapadnohercegovačkoj nije u nesuglasnosti s Ustavnom Federacije BiH, te je tom presudom nadležnost za statusna pitanja državnih službenika dobila i kantonalna razina vlasti, u ovom slučaju Županija Zapadnohercegovačka. Ovom presudom se otvara i mogućnost, odnosno daje se poticaj i ostalim kantonima, njih preostalih devet, u Federaciji Bosne i Hercegovine da i oni uspostave svoje kantonalne agencije koje bi rješavale statusna pitanja državnih službenika u kantonima.

Ovo je bio vrlo hrbbar pokušaj Županije Zapadnohercegovačke da se odvazi i zatraži

1 Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke, broj: 16/08, 7/09, 8/12 i 8/13

nadležnost za reguliranjem tako važne pravne materije kao što su statusna pitanja državnih službenika i koja je u tome i uspjela. Ova praksa ima uporište i u temeljnim načelima Europske unije, koja propagira načelo supsidijarnosti u donošenju odluka o značaju za građana, a koje predviđa da se što je mogući na nižu razinu spusti nadležnost za donošenje odluka.

Zaposlenici u državnoj upravi u Bosni i Hercegovini se dijele na državne službenike i namještenike i njihov statusno-pravni položaj je reguliran zakonima. Tako se statusno-pravni položaj državnih službenika i namještenika regulira na nivo države BiH

Zakonom o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine², u Federaciji BiH imamo Zakon o državnoj službi u Federaciji Bosne i Hercegovine³ i Zakon o namještenicima u tijelima državne službe u Federaciji Bosne i Hercegovine⁴, dok je u Republici Srpskoj⁵ predmetna materija regulirana Zakonom o administrativnoj službi u upravi Republike Srpske. Na temelju tih zakona utemeljene su i različite agencije koje imaju zadatak osigurati realizaciju procesa zapošljavanja državnih službenika na zahtjev državnih tijela, pomagati državnim tijelima u realizaciji njihove kadrovske politike, razvijati državnu službu, te osiguravati odgovarajuću obuku. Tako na nivo države Bosne i Hercegovine imamo Agenciju za državnu službu Bosne i Hercegovine, na nivo Federacije BiH imamo Agenciju za državnu službu Federacije BiH, na nivou Republike Srpske imamo Agenciju za državnu upravu Republike Srpske i novo utemeljeno Povjerenstvo za državnu službu Županije Zapadnohercegovačke, koje je preuzeo nadležnost koju je do tada imala Agencija za državnu službu Federacije BiH na području Županije Zapadnohercegovačke.

Kao što vidimo samo je u Federaciji Bosne i Hercegovine posebnim zakonima reguliran statusno-pravni položaj državnih službenika i državnih namještenika. Sam statusno-pravni položaj državnih službenika i državnih namještenika je isti ili gotovo identičan na prostoru cijele BiH, bez obzira na kojoj razini.

Državni službenik je osoba postavljena rješenjem na radno mjesto u tijelu državne službe sukladno zakonom. Da bi osoba mogla biti postavljena za državnog službenika mora ispunjavati određene uvijete i ti se uvjeti dijele na opće i posebne uvjete. Tako je propisano da su opći uvjeti za postavljanje na radno mjesto državnog službenika sljedeći:

a) da je državljanin Bosne i Hercegovine,

2 Službeni glasnik BiH, broj: 19/02, 35/03, 4/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 2/06, 32/07 i 43/09, 8/10, 40/12 i 93/17

3 Službene novine Federacije BiH, broj: 29/03, 23/04, 39/04, 67/05, 8/06, 77/06, 34/10, 45/10, 4/12, 99/15 i 9/17

4 Službene novine Federacije BiH, broj: 49/05

5 Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 16/02, 62/02, 38/03 i 42/04

b) da je stariji od 18 godina,
c) da ima sveučilišnu diplomu ili druge obrazovne isprave ili akademske kvalifikacije najmanje VII stupnja stručne spreme,
d) da je zdravstveno sposoban za vršenje određenih poslova predviđenih za to radno mjesto,
e) da u posljednje tri godine od dana objavljivanja upražnjenog radnog mjeseta osoba nije otpuštena iz državne službe kao rezultat disciplinske mjere na bilo kojem nivou vlasti u Bosni i Hercegovini,
f) da nije obuhvaćen odredbama članka IX.1 Ustava Bosne i Hercegovine, odnosno da se osoba ne nalazi na izdržavanju kazne izrečene presudom Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju ili se nije povinovala naredbi da se pojavi pred predmetnim tribunalom ili je pod optužnicom predmetnog Tribunal-a.

Posebni uvjeti se odnose na specifičnosti određenog radnog mjeseta koje kandidat mora zadovoljiti da bi mogao uspješno obavljati radne zadatke, a ti uvjeti mogu biti određeno radno iskustvo nakon stjecanje visoke stručne spreme na tim ili sličnim poslovima, poznavanje stranog jezika, poznavanje rada na računalima i sl.

ZAKLJUČAK

Radno-pravni status državnih službenika i namještenika je vrlo važan pravni institut kojem pravni poreci širok svijeta daju veliki značaj. Građani kroz državne službenike vidi državna tijela i institucije, odnosno državni aparat i oni čak povezuju određeno tijelo uprave s službenikom s kojim dolaze u kontakt prilikom rješavanja svojih upravnih stvari. Zbog toga je vrlo bitno da državni službenici budu vrhunski profesionalci, dobro obrazovani i sposoban kadar koji će svoju službu obavljati sukladno visokim standardima struke na općedruštveno koristan način i da građani u njima vide servis koji radi u interesu građana i društvene zajednice u cjelini i koji je radi njih i utemeljen, a da ne vide neki korumpirani sustav koji je sebi sam svrha. Naravno mora se voditi računa i o tomu da uvjeti iz natječaja odgovaraju predviđenim radnim zadacima koje će državni službenik obavljati i trebaju se tražiti znanja, vještine i kompetencije državnih službenika koje su kompatibilne s predviđenim radnim zadacima koje će stvarno obavljati državni službenik.

Da bi se to postiglo državni službenici moraju imati određene opće i posebne uvjete koje trebaju ispunjavati da bi uspješno mogli izvršavati dužnosti državnih službenika i trebaju točno određenu proceduru imenovanja proći koja bi trebala biti krajnje transparentna da bi bili imenovani na određenu državnu službu. Zato je pozitivnim pravnim propisima i to većinom zakonima predviđen način imenovanja, uvjeti koje kandidati moraju ispunjavati, proceduru izbora i imenovanja državnih službenika te pravo na djelotvorne pravne lijekove za treće osobe

koji smatraju da je prilikom imenovanja državnih službenika i namještenika došlo do povrede pozitivnih pravnih propisa.

Državni službenici i namještenici moraju imati određena prava i slobode da mi mogli neovisno djelovati u svom radu i da bi bili oslobođeni političkih pritisaka. To se prvenstveno postiže s tim što im je zagarantirana služba, odnosno radni odnos do umirovljenja, tako da im novoizabrani politički predstavnici izvršne vlasti ne mogu uvjetovati određene činidbe da bih ostali na funkciji i da bi napredovali u službi. Naravno mora se voditi i računa da se državni službenici i namještenici ne pretvore u neku vrstu posebne kaste koja je neovisna i koja može činiti što god hoće bez ikakvih posljedica i bez bilo kakve kontrole i to se većinom rješava ocjenjivanjem službenika kako bi ih se poticalo na savjestan rad i bolju učinkovitost.

LITERATURA

1. Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke, broj: 16/08, 7/09, 8/12 i 8/13
2. Službeni glasnik BiH, broj: 19/02, 35/03, 4/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 2/06, 32/07 i 43/09
3. Službene novine Federacije BiH, broj: 29/03, 23/04, 39/04, 67/05, 8/06, 77/06, 34/10, 45/10, 4/12, 99/15 i 9/17
4. Službene novine Federacije BiH, broj: 49/05
5. Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 16/02, 62/02, 38/03 i 42/04

Razvoj elemenata i modela strateškog planiranja na institucijama visokog školstva

Development of elements and models of strategic planning at institutions of higher education

ABSTRAKT

Strateško planiranje i modeli njegovog razvoja su sastavnica razvoja svih organizacija stoga je neophodno da i u visokoškolskim institucijama se primjenjuju njihovi osnovni postulati. Strategija definira put kojim se trebaći kako bi se ostvarile vizija i misija, a proces strateškog planiranja niz koraka kojim se dolazi do strategije. Visoko obrazovanje je podložno stalnim i brzim promjenama okoline, te je neophodno prilagođavanje istim kako bi se moglo uspješno izboriti sa izazovima. Proces strateškog planiranja u visokoučbenim institucijama se može prikazati kroz niz koraka, koji počinju pokretanjem procesa i analizom postojećeg stanja, revizijom potrebnog, te izradom novog strateškog dokumenta i njegovim praćenjem.

KLJUČNE RIJEĆI:

strategija, strateško planiranje, visoko obrazovanje, obrazovanje, vizija

1. UVOD

Strategija i strateško planiranje u praksi su pristune od davnina kada se javila osnovna potreba dugoročnog planiranja i organiziranja svakodnevnog života, dok se u teoriji prvi put spominje u vojnoj terminologiji, gdje su definirane razne strategije i taktike. Strategija tu grubo opisuje pravac kretanja ka cilju, a taktikom se to detaljnije definiše i izvodi. Srazmerno nova je pojava da se strategija – kao sredstvo provođenja određene vizije i politike – primjenjuje u drugim društvenim oblastima. Od sredine prošlog stoljeća, kod nas tim pojmom su zamijenjeni raniji termini koncepcije ili nacrta u manje-više istom značenju, a naročito se koristi u upravljanju razvojem. Tako i visokoškolske institucije, prihvatajući termin „strategija“, nastoje formulisati svoj budući razvoj.

Osmišljavanje razvoja nije lagan zadatak, ni kad je u pitanju najjednostavnija pojava. Stoga je potrebno prikazati put kojim se – načelno – mora proći da bi se dobila strategija koja je ostvariva. U nastavku će najprije biti predstavljen opći pristup izgradnji strategije, ne pretendujući da je to jedini mogući, niti ispravan put.

Strateški pristup razvoju visokog obrazovanja je neophodan iz mnogobrojnih razloga, ali jedan se ističe kao osnovni i temeljni, a to su brze promjene u okruženju u kojem se nalazi i visoko obrazovanje. U prošlom stoljeću obrazovanje i promjene u ovoj oblasti su bile relativno spore, a visoko obrazovanje nije bilo podložno brzim i neočekivanim izmjenama i zahjevima za drugačijim znanjima i vještinama od onih koje je sam sustav nudio. U 21. stoljeću promjene se sve brže događaju u svim okruženjima, zahtjevi se mijenjaju i obrazovni sustav je prisiljen mijenjati svoju paradigmu, postati fleksibilniji i na strateški način razmišljati o izazovima koji su pred njega postavljeni. Strategija i strateško planiranje postaju neizbjegni i ključni za uspješno pozicioniranje institucija visokog obrazovanja, te njihov razvoj i opstanak.

2. VIZIJA I STRATEGIJA KAO SREDSTVO UPRAVLJANJA RAZVOJEM

Visokoškolske ustanove moraju imati definiran smjer budućeg kretanja i razvoja, a kako bi to postigle moraju biti usmjerene i posvećene razvoju vizije, misije i u konačnici strategije. Postavljanje smjera označava davanje jasnih uputa o smjeru djelovanja uz objašnjenje postojeće situacije, budućih koraka i krajnjeg cilja kojem se teži.

Vizija se odnosi na sliku budućnosti s nekim implicitnim ili eksplizitnim razlogom zbog kojeg ljudi teže da postignu tu budućnost¹. Ona odgovara na pitanje što se želi postići u budućnosti i gdje se želi biti. To je široka slika potencijalne budućnosti i ona predstavlja temelj za izgradnju strategije koja će omogućiti njenu ostvarivanje (Armstrong, 2009, 56). Uspješna vizija ne govori samo o tome gdje želimo biti, već i zašto je to vrijedno i uzbudljivo činiti (Yukl, 2008, 294).

Kreiranje vizije je proces razvoja, dijeljenja i implementacije pogleda na ono što se treba ostvariti i to je posao vodstva. Viziju je moguće realizirati jedino ako je dijeljena s onima koji će je ispunjavati, a sve s ciljem kako bi zadržali svoju predanost za njenu ostvarenje (Armstrong, 2009, 56). Zbog toga i oni koji sudjeluju u ostvarenju vizije moraju biti uključeni u proces njenog nastanka. Vizija je prvi i osnovni korak temeljem kojeg se dalje kreiraju svi strateški dokumenti organizacije, uključujući i strategiju te politike i planove ostvarenja iste.

McCaffrey i Reynolds (2003) smatraju da koraci u razvoju vizije trebaju ići od razjašnjavanja svrhe procesa, razmišljanja o tome što može doprinijeti stvaranju vizije, promatranja trenutne situacije u kojoj se organizacija nalazi u odnosu na onu u kojoj bi voljela biti, izrade scenarija budućnosti, dogovaranja oko najoptimalnijeg scenarija i načina na koji će strategija biti utemeljena na viziji do davanja uputa za uspješno komuniciranje vizije².

Postavljanje vizije u visokoškolskim obrazovnim ustanovama je neophodno, te u ovaj proces trebaju biti uključeni svi oni koji će u konačnici sudjelovati

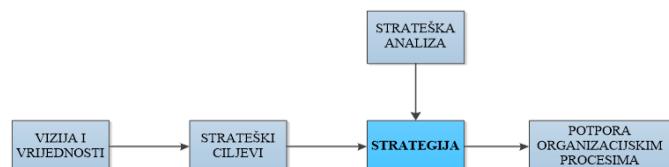
1 Svrhu vizije moguće je opisati kroz navođenje njenih pet njenih sastavnica (Strange i Mumford, 2002): 1. Postavljanje smjera, svrhe i unikatnosti djelovanja. 2. Osiguravanje i poticanje motivacije kroz organizirano djelovanje prema privlačnom budućem cilju. 3. Osiguravanje identiteta i smisla posla. 4. Omogućavanje koordinacije i integracije djelovanjem preko zajedničkog okvira. 5. Omogućavanje temelja za razvoj organizacijskih normi i struktura.

2 Više u McCaffrey, M., Reynolds, L. (2003), Small groups, big impact: how to facilitate vision workshop, Training Journal, str. 18 -21.

u njenom provođenju i koji će usmjeravati svoje djelovanje temeljem smjernica koje proizlaze iz vizije i njene operacionalizacije. Zaposleni u visokom obrazovanju moraju istinski razumjeti ulogu vizije, te njenu vezu s budućim uspjehom organizacije i zbog toga je nezaobilazno da vizija osim objašnjenja što treba činiti, objašnjava i zašto je to važno za cijekupnu organizaciju. Dok je vizija dugoročna slika budućnosti kojoj organizacije teže, misija je više povezana uz samu djelatnost organizacije i predstavlja način i put kojim se ispunjava vizija.

Strategija predstavlja planiranu ili stvarnu koordinaciju ključnih ciljeva i djelatnosti u poduzeću i to na način da konstantno usklađuje poduzeće i njegovu okolinu (Farjoun, 2002). Strategija je način ispunjenja vizije i misije organizacije, identificiranja i iskorištavanja mogućnosti i predviđanja i odgovaranja na prijetnje (Gill, 2006). Ona je utemeljena na viziji, svrsi i temeljnim vrijednostima poduzeća (Covey, 1992). Strateški ciljevi se razvijaju na temelju vizije i strateške analize, a iz strateških ciljeva nastaje strategija koja služi kao podrška organizacijskim procesima³. Položaj strategije u odnosu na ostale temeljne i središnje vrijednosti u organizaciji je prikazan na slici 1.

Slika 1. Položaj strategije u odnosu na viziju i ciljeve

Izvor: Hambrick, D., Fredrickson, J. (2001), Are you sure you have a strategy?, Academy of Management Executive, 15, str. 48 – 59.

U procesu formuliranja strategije najprije je potrebno analizirati okolinu kako bi se utvrdio položaj poduzeća ili organizacije i detektiralo organizacijske snage i slabosti, prijetnje i prilike⁴. Nakon provedene analize

3 Glamuzina, M. (2014), Utjecaj razvijenosti vodstva na učinkovitost top menadžmenta, Mostar, Ekonomski fakultet Mostar

4 Neke od najčešće korištenih metoda kojima se može ostvariti analiza interne i eksterne okoline poduzeća su: SWOT analiza, PESTLE analiza, benchmarking, izrada scenarija, Porterov model pet konkurentnih sila, analiza industrije, analiza konkurenčija, analiza unutarnje okoline modelom 5C, analiza lanca vrijednosti i sl. Više o strateškoj analizi okoline u Thompson, A. A., Strickland, A.J. (1998), Strategic Management: Concepts and Cases, McGraw – Hill Companies, str. 68 – 103.

okoline i postavljene vizije i vrijednosti organizacije formiraju se strateške oblasti ili strateški ciljevi iz kojih proizlazi sama strategija. Kao što je prikazano na Slici 1. strategija služi kao potpora organizacijskim procesima, te iz nje izvire smjer kretanja cjelokupne organizacije. Formuliranje strateških planova može se shvatiti kao proces razvoja smjera kretanja. Iako se često opisuje kao logičan postupak, koji se razvija korak po korak, a rezultira pisanom izjavom koja služi kao smjernica za buduće namjere organizacije ili menadžmenta, strategija se u stvarnosti često ne može ovako racionalno i linearно stvarati zbog činjenice što se okolnosti na kojima je strategija utemeljena uvijek mogu promijeniti (Armstrong, 2009, 57). Vodstvo stvara viziju kao osjetljivu i privlačnu sliku stvarnosti, a strategija predstavlja logičan način i slijed ostvarenja vizije. Dobra vizija i učinkovita strategija omogućavaju menadžmentu stvaranje planova, kojima se utvrđuju specifični koraci i vremenski rokovi za implementaciju strategije i realizaciju ciljeva, te određivanje budžeta, kojima se planovi pretvaraju u finansijske projekcije. Nakon analize okoline i određivanja slabih i jakih strana, te dugoročnih ciljeva, potrebno je identificirati ključne kompetencije poduzeća. Ključne kompetencije predstavljaju resurse koje organizacija ima, ono što organizacija radi i one karakteristike koje nema, ali su joj potrebne.

Strategija i politika su međusobno zavisne i uslovljene kategorije i pojmovi. Pod politikom obično podrazumijevamo nauku o državi (politics, engl.) ili smjernice za upravljanje nekom pojmom (policy, engl.). U oba slučaja, politika se može dijeliti po oblastima na koje se odnosi, kao što su ekomska, socijalna, regionalna, politika preduzeća, porodična ili politika pojedinca. Kao i druge oblasti u društvu, politika se može odnositi na aktuelni trenutak i neku bližu ili dalju budućnost. Kad je usmjerena na budućnost, ona se često definiše kao skup metoda, sredstava, nosilaca zadataka i rokova za ostvarenje nekog – unaprijed definisanog - cilja.

U osnovi svega nalaze se faktori čijim djelovanjem pojavu koja je predmet razmatranja treba transformisati iz nekog početnog u drugo stanje. Tim faktorima treba upravljati tako da sinergetskim učinkom dovedu do cilja. Sredstvo pomoću kojeg se upravljanje tim faktorima osmišljava, provodi, nadzire i evaluira je strategija. Ako, dakle, politikom treba reći šta se želi ostvariti, strategijom treba odgovoriti na pitanje kako to postići. Odgovor na ovo drugo pitanje može biti lagan ili težak, zavisno od složenosti pojave koju želimo mijenjati, na jednoj strani, i metoda koje ćemo pri tome koristiti, sredstava koja nam stoje na raspolaganju, nosilaca zadataka koje treba izvršiti i rokova u kojima treba savladati prepreke da bi cilj bio postignut, na drugoj strani. Strategijom bi, između raspoloživih alternativa, trebalo da odaberemo onu koja će – uz najmanje vlastite napore – dovesti do cilja.

Treba imati na umu da ne postoji strategija koju je moguće realizovati jednim potezom. Uz to, kako god

dobro bila osmišljena, realizuje se u nekom budućem periodu, u kojem se očekivane okolnosti ispoljavaju u modifikovanom obliku, a javljaju se i nove. Zbog toga, ona niti može biti jednokratan čin niti biti ostavljena izvan kontrole. To je proces koji se mora držati pod kontrolom i upravljati okolnostima u toku njene realizacije tako da se cilj ostvari.

Druga karakteristika strategije kao instrumenta upravljanja razvojem je da se ona najčešće odnosi na složene pojave i da izbor željenog cilja nije nimalo jednostavan. Da bi cilj mogao biti ostvaren, moramo definisati resurse koji nam stoje na raspolaganju, jer njihovom konverzijom iz sadašnjeg u buduće stanje stvaramo uslove za postizanje zadanog cilja. Posebnim analizama navedenih faktora nužno je u prvom koraku doći do kvalitetne dijagnoze stanja (izvještaji o samoprocjeni). Razmatranje svakog od faktora ima za cilj da identificuje njegovu strukturu i međuzavisnost s drugim bitnim, ali i ostalim faktorima u okruženju radi otkrivanja uzročno-posljedičnih, direktnih i indirektnih, veza među pojavama i izdvajanja bitnih. Istovremeno, treba identifikovati neiskorišteni, a potencijalno upotrebljivi dio tih faktora. Kod nekih faktora, naći ćemo unutarnje rezerve, a kod drugih možemo doći do zaključka da oni predstavljaju ograničenje mogućem razvoju (npr. finansijski resursi).

Strateško planiranje je izuzetno kompleksan i komplikovan zadatak koji za cilj ima olakšan i objektiviziran proces donošenja najvažnijih odluka i utvrđivanju najvažnijih aktivnosti koje oblikuju jednu organizaciju i ukazuju šta je to što ta organizacija predstavlja, čime se bavi, koji su razlozi zbog kojih organizacija radi poslove i aktivnosti koje radi, dok je istovremeno stalno okrenuta ka budućnosti i konstantnom unapređenju. Predstavlja jedan od instrumenata koje lideri i rukovodioci organizacija mogu koristiti u cilju donošenja optimalnih i provedivih odluka. To je proces koji pomaže organizaciji da planira svoje buduće aktivnosti, utvrdi prioritete, efikasno raspodjeljuje resurse (ne samo finansijske, nego i ljudske potencijale te druga materijalna sredstva kojim raspolaže), te da prati napredak u odnosu na utvrđene strateške ciljeve. Strategiju je moguće utvrditi i razvijati (Thompson i Strickland, 1998, 44) na nekoliko razina: korporacijska strategija – se razvija se na razini organizacije i njom se utvrđuju poslovni koncept i djelovanje, poslovna strategija – se određuje na nižoj razini od korporacijske, fokusirana je na tržišta, klijente i efikasnost, i funkcionalna strategija – koja je usmjerena na pojedine poslovne funkcije i njihov razvoj.

Uspješno formulirana strategija mora zadovoljiti sljedeće kriterije (Sikavica, 2008, 237):

- proizvesti korist iz sukladnosti vanjske i unutarnje situacije organizacije,
- pomoći izgraditi održivu konkurenčku prednost i povećati uspješnost kompanije.

Iz navedenog slijedi da su karakteristike dobro formulirane strategije izvodivost i izazovnost, što znači da strategija mora biti izazovna, ali istovremeno i moguća za realizaciju, sve kako bi ljudi bili motivirani

na ulaganje dodatnog truda za njeno ostvarenje. Unatoč razlikama u definiciji pojma strategija i načinu njenog nastanka, istraživači se slažu kako izazov pronalaska, razvoja i uspostavljanja jasne organizacijske strategije prvenstveno ovisi o vodstvu, pri čemu je vodstvo na višim razinama kvalitativno različito u odnosu na ono na nižim organizacijskim razinama.

Strateško planiranje se koristi da pomogne organizaciji da što bolje provodi svoje nadležnosti koje su definirane zakonom i drugim propisima – da koncentriра raspoloživu energiju, iskristalizira svoja razmišljanja, osigura da svi unutar organizacije teže ostvarivanju istih ciljeva, te da obavi samoprocjenu i prilagođavanje pravca kojom se organizacija kreće, reagirajući pri tome na promjene u okruženju.

S obzirom da je zbog ograničenih sredstava nemoguće odjednom uraditi sve što je neophodno, proces strateškog planiranja implicira da su pojedine organizacijske odluke i aktivnosti važnije od drugih, te da se proces izrade strategije zapravo sastoji od donošenja teških odluka o tome šta se to smatra najvažnijim za ostvarenje uspjeha organizacije (tj. utvrđivanja prioriteta).

Strateškim planom se ustanovljavaju pravci djelovanja organizacije. Postavljanje ciljeva i strateških programa pomaže organizaciji da ustanovi prioritete koji su neophodni, dok je nasuprot tome strateški plan koji zanemaruje fiskalnu realnost nemoguće provesti. Stoga je ključno da proces strateškog planiranja postane integralan dio procesa budžetskog i financijskog planiranja organizacije. Kada su u pitanju godišnji planovi i primjena strategije oni su bazirani na vodstvu, upravljanju, donošenju odluka i upravljanjem rizikom i alokaciji resursa (Strike, 2018, 127)⁵. U tekstu ispod, u proceduralnom smislu, biti će predstavljen mogući model provedbe sistematskog procesa strateškog planiranja s ciljem izrade strateškog plana na visokoškolskim institucijama.

3. PROCES STRATEŠKOG PLANIRANJA NA VISOKOŠKOLSKIM USTANOVAMA

Strategija i proces strateškog planiranja je danas prvenstveno vezan uz poduzeća i organizacije profitabilnog karaktera, te je prilikom primjene procesa na visokoškolske ustanove potrebno izvršiti određena prilagođavanja procesa strateškog planiranja. Sastavnice ovog procesa su iste kod svih vrsta organizacija te uključuju: stratešku analizu, strateški izbor i implementaciju strategije. Već od 80-tih godina uočena je potreba da se u sektoru obrazovanja počnu primjenjivati strateški modeli planiranja, te da se visokoškolske ustanove pomjere od ponavljanja istih operacija i usmjere i nauče kako strateški planirati s ciljem uspješnog savladavanja promjena iz okoline (Kotler, Murphy, 1981)⁶.

5 Strike, T. (2018), Higher education strategy and planning, Routledge, New York

6 Kotler, P., Murphy, P. E., (1981), Strategic Planning for Higher Education, Journal of Higher

3.1. SVRHA

Svrha provedbe sistematskog procesa strateškog planiranja s ciljem izrade strateškog plana jeste omogućiti:

- plansko i sistemsko uređivanje oblasti strateškog planiranja na instituciji,
- utvrđivanje prioritetnih pravaca razvoja institucije,
- utvrđivanje metodološke osnove za analizu trenutnog stanja, planiranje, provođenje i praćenje strateških dokumenata,
- uključivanje zainteresiranih strana u procesu strateškog planiranja,
- izradu i harmonizaciju strateških dokumenata.

3.2. KLJUČNI KORACI STRATEŠKOG PLANIRANJA NA VISOKOŠKOLSKIM INSTITUCIJAMA

Ključni koraci strateškog planiranja na visokoškolskoj instituciji bi bili:

1. Pokretanje procesa strateškog planiranja;
2. Izrada strateškog dokumenta;
3. Provođenje strateškog dokumenta;
4. Praćenje i ocjena ispunjenosti ciljeva i planova strateškog dokumenta.

3.2.1. Pokretanje procesa strateškog planiranja

Nadležno tijelo visokoškolske institucije donosi odluku o pokretanju procesa strateškog planiranja na instituciji, u principu, onoliko ranije za koliko može usvojiti naredni strateški dokument. Prema određenim pokazateljima i u kompleksnijim sistemima, kakav su svakako i visokoškolske institucije, smaztram primjerenim vijeme od najkasnije jednu godinu prije isteka važećeg strateškog dokumenta. Fleksibilnije institucije, te posebno ukoliko institucije smatraju da je nezadovoljavajući stepen implementacije važećeg strateškog dokumenta, a izmjene u strateškom dokumentu ne bi postigle svrhu, proces mogu pokrenuti i kasnije, također odlukom nadležnog organa institucije.

Izrada i usvajanje strategije razvoja visokoškolske institucije predstavlja timski rad, u pravom smislu te riječi. U proces izrade strateškog dokumenta neophodno je uključiti širok spektar zainteresiranih strana za područje visokoga obrazovanja, kako unutarnjih tako i spoljnih interesnih grupa. Nadležni organ visokoškolske institucije imenuje Tim za izradu strateškog dokumenta (u daljem tekstu: Tim) i voditelja Tima. Tim bi trebalo da čine najmanje: nekoliko predstavnika rukovodstva visokoškolske institucije, po jedan zaposlenik u naučno-nastavnom zvanju nastavnika iz svakog od naučnih područja koja se izučavaju na instituciji, predstavnici administrativnog osoblja, predstavnici spoljnih zainteresiranih strana i predstavnici studenata.

U pojedinim fazama, a prema iskazanim potrebama, preporučljivo je da se formiraju izvršni timovi i na taj način uključuju i druge osobe koje mogu doprinijeti

izradi strateškog dokumenta. Odluku o broju i sastavu izvršnih timova donosi rukovodstvo visokoškolske institucije, na prijedlog voditelja Tima.

Tim vrši izradu strateškog dokumenta u određenom vremenskom okviru, a najduže jednu godinu i ujedno određuje:

- metodologiju za izradu strateškog dokumenta,
- mehanizme koordinacije,
- podjelu zadataka i vremenski okvir njihovog izvršenja,
- ostale poslove i aktivnosti u cilju izrade strateškog dokumenta.

Voditelj Tim je zadužen za:

- provođenje postupka strateškog planiranja,
- koordinaciju rada Tima i izvršnih timova,
- periodično informiranje nadležnih organa visokoškolske institucije o rezultatima rada Tima.

Strateški dokument se, najčešće, donosi na period od 5 godina. Može se donijeti i na duži vremenski period, uz izraženje mehanizme praćenja njene implementacije i sposobnosti institucije da adekvatno i pravovremeno reagira na eventualne devijacije prilikom provođenja strateškog dokumenta.

3.2.2. Izrada strateškog dokumenta

Izrada strateškog dokumenta na visokoškolskim institucijama, generalizirano promatrajući, može podrazumijevati sljedeće korake:

- revizija izjave o misiji,
- definisanje vizije,
- analiza situacije,
- utvrđivanje strateških oblasti,
- definisanje strateških ciljeva,
- održavanje prve javne rasprave,
- revizija strateškog okvira,
- izrada operativnog okvira,
- održavanje druge javne rasprave,
- revizija nacrta strateškog dokumenta,
- usvajanje dokumenta.

3.2.2.1 Revizija izjave o misiji

Podrazumijeva razmatranje izjave o misiji kako bi se provjerilo da li je odgovarajuća ili je potrebno revidirati. Misija treba da sadrži osnovnu funkciju ili zadatak institucije, odnosno njenu diferenciranost u odnosu na druge visokoškolske institucije. Izjava o misiji treba da predstavlja temelj za određivanje ciljeva i aktivnosti.

Izjava o misiji je opća, obuhvatna (ali kratka odnosno sažeta) izjava koja definira svrhu organizacije.

U ovom segmentu, trebalo bi odgovoriti na tri pitanja:

1. Što institucija radi?
2. Zašto radi to što radi?
3. Za koga to radi?

Izjava o misiji bi trebala:

- Biti jasna i koncizna
- Biti logična, ali također pozivati se na emocije
- Biti izražajna, ali ne zamorna ili birokratska
- Biti razumljiva svima u organizaciji, kao i svim drugim učesnicima u procesu
- Baviti se nadležnostima organizacije
- Utvrditi osnovne potrebe radi kojih je organizacija

nastala

- Biti jasna u definiranju toga kome organizacija služi
- Uzimati u obzir očekivanja drugih ključnih učesnika u procesu za organizaciju

Misija bi se trebala značajno mijenjati ukoliko su se promjenile unutarnje i spoljašnje okolnosti na kojima institucija temelji svoje ovlasti. U svakom slučaju, dobro je ponovo razmotriti izjavu o misiji u sklopu procesa planiranja, te provjeriti da li još uvijek ima značenja za sve i da li je svi razumiju.

3.2.2.2 Vizija i vrijednosti institucije

Osnov za utvrđivanje strateških ciljeva predstavlja vizija kojom se definišu izjave institucije o budućim pravcima razvoja. Definisanje vizije se smatra ključnom tačkom u procesu izrade strateškog dokumenta.

Viziju karakteriše vanjska i unutrašnja dimenzija, pri čemu vanjska dimenzija izražava konkurenčku poziciju koju institucija namjerava zauzeti u okruženju, dok unutrašnja dimenzija izražava objedinjene perspektive internih zainteresiranih strana o tome u kakvu se instituciju namjeravaju profilirati u narednom strateškom periodu.

Vizijom odgovaramo na pitanje: „Kako će izgledati uspjeh?“ i govori o tome kako bi organizacija trebala izgledati kada dosegne svoj puni potencijal.

Strateški planovi ponekad također govore o vrijednostima institucije, mada je to više stvar izbora nego neophodan element. Izjava o vrijednostima trebala bi artikulirati kako će se to organizacija vladati. Korisno je iskreno navesti sve postojeće vrijednosti i procijeniti da li su još uvijek primjerene. Kao drugi korak, navesti dodatne vrijednosti koje želite da institucija usvoji kao vodilju za način kako će u budućnosti obavljati svoje poslove i održavati odnose sa ključnim akterima u procesu. Kao treći korak, odaberite sa postojeće/predložene liste 8 do 10 vrijednosti za koje smatrate da su najvažnije, sa definicijama oko kojih se većina ljudi može složiti.

3.2.2.3 Analiza situacije

Postoji niz alata koji se mogu koristiti kako bi se uradila analiza situacije. Preporučuje se kombiniranje svih navedenih alata, tako da se osigura da je urađena potpuna analiza i da su razmotreni svi relevantni interni i eksterni faktori:

- „SWOT“ analiza: ovo je alat koji se koristi za utvrđivanje prilika i prijetnji koje utječu na organizaciju, kao i njenih snaga i slabosti. Na engleskom jeziku „SWOT“ je akronim koji predstavlja ova 4 faktora. Trebalo bi nastojati da analiza bude što objektivnija, koncentrirajući se što je moguće više na posmatranje stvari iz ugla učesnika u strateškom procesu, kao i građana, na koje utječe rad institucije.
- „PESTLE“ analiza: ovo je alat za analizu vanjskih trendova i pitanja koja utječu na misiju institucija. „PESTLE“ je akronim koji zapravo može poslužiti kao kontrolni popis tematskih oblasti koje je potrebno razmotriti u sklopu analize. Označava sljedeće oblasti: političku, ekonomsku, socijalnu, tehnološku, pravnu i okolišnu. Može se iskoristiti kako bi se ustanovile

- ‘prilike i prijetnje’ u okviru „SWOT“ analize.
- Ispitivanje resursa: ovo je alat za utvrđivanje kvaliteta i kvantiteta resursa kojima raspolaže institucija. Može se iskoristiti da dopuni „SWOT“ analizu.
- Pregled učinka (rezultata): važno je obaviti pregled učinka (rezultata rada) u odnosu na postojeće strateške planove.

Tokom analize situacije moguće je upotrijebiti različite metode prikupljanja relevantnih informacija. Na primjer: analiza relevantnih objavljenih dokumenata, kao i izvora sa interneta; pojedinačni sastanci sa unutarnjim i vanjskim učesnicima u strateškom procesu; grupni sastanci / radionice sa relevantnim učesnicima u strateškom procesu.

Koji god alati i metodi da budu odabrani, krajnji (direkti) rezultat bi trebala biti analiza koja rezimira kako unutarnji tako i vanjski kontekst u kome institucija mora razvijati svoje planove. Analiza situacije će također dati informacije koje se mogu iskoristiti prilikom ustanovljavanja strateških oblasti.

3.2.2.4 Utvrđivanje strateških oblasti

Na osnovu informacija koje su prikupljene kroz evaluaciju misije, definisanje vizije, te analizu situacije, Tim identificuje strateške oblasti, ključne za razvoj institucije. Strateške oblasti predstavljaju polazni okvir za definisanje strateških ciljeva.

3.2.2.5 Definisanje strateških ciljeva

Na osnovu provedenih analiza i utvrđenih strateških oblasti Tim definiše strateške ciljeve. Strateški ciljevi predstavljaju opće izjave o tome šta će institucija postići u periodu realizacije strateškog dokumenta, usmjereni su na ishode ili rezultate i u skladu su sa strateškim oblastima.

Prilikom provođenja ovog koraka Tim će konsultirati i zainteresirane strane, a u cilju dobivanja povratnih informacija koje bi mogle utjecati na definisanje strateških ciljeva.

Prilikom izrade strateških ciljeva Tim će koristiti SMART ili drugu metodologiju koju smatra primjerenom, a koja osigurava da su ciljevi jasni, mjerljivi, ostvarivi, realni i vremenski ograničeni.

3.2.2.6 Održavanje prve javne rasprave

Nakon izrade strateškog okvira, realizacijom prethodnih koraka, organizuje se prva javna rasprava u cilju dobivanja mišljenja svih zainteresiranih strana. Mišljenja zainteresiranih strana, koje su spriječene prisustvovati javnoj raspravi, Tim će prikupiti putem upitnika, mail korespondencijom, te koristeći i druge metode koje smatra potrebnim.

3.2.2.7 Revizija strateškog okvira

Nakon održane javne rasprave i prikupljenih mišljenja zainteresiranih strana, Tim vrši analizu i reviziju strateškog okvira.

3.2.2.8 Izrada operativnog okvira

Operativni okvir ima za cilj osigurati strukturirani pristup organizovanju i upravljanju aktivnostima, te

zahtijeva:

- jasno definisanje operativnih ciljeva,
- razradu operativnih cijeva (aktivnosti vezane za operativne ciljeve, rizici, vremenski okvir za svaku aktivnost),
- utvrđivanje indikatora aktivnosti i načina njihovog praćenja.

3.2.2.9 Održavanje druge javne rasprave

Nakon izrade nacrta radnog dokumenta, objedinjujući strateški i operativni okvir, zakazuje se druga javna rasprava.

Javna rasprava o nacrtu strateškog dokumenta započinje dostavljanjem nacrta radnog dokumenta i traje minimalno 30 dana. Javna rasprava podrazumijeva organizovanje javne prezentacije, prikupljanje prijedloga i sugestija elektronski, putem upitnika i/ili drugih metoda. U javnoj raspravi učestvuju svi zaposlenici, studenti i ostale zainteresirane strane.

3.2.2.10 Revizija nacrta strateškog dokumenta

Nakon održane druge javne rasprave i prikupljenih mišljenja svih zainteresiranih strana, Tim vrši analizu i reviziju nacrta strateškog dokumenta, formalizuje prijedlog strateškog dokumenta i upućuje ga nadležnom organu institucije.

3.2.2.11 Usvajanje dokumenta

Nadležni organ institucije razmatra prijedlog strateškog dokumenta. Voditelj Tima prezentuje prijedlog strateškog dokumenta, nakon čega slijedi diskusija. U okviru diskusije članovi nadležnog organa institucije mogu postavljati pitanja i tražiti pojašnjenja. Po okončanju diskusije, nadležni organ institucije donosi odluku o usvajanju prijedloga strateškog dokumenta.

3.2.3 Provodenje strateškog dokumenta

Nakon usvajanja strateškog dokumenta, nadležni organ institucije (rukovodstvo) u roku od 3 mjeseca izrađuje akcijske planove.

Akcioni plan minimalno treba da sadrži sljedeće elemente:

- aktivnosti koji vode ispunjenju operativnih, odnosno strateških ciljeva,
- indikatore provođenja aktivnosti i njihove ciljne vrijednosti,
- faktore rizika za svaku aktivnost,
- vremenski okvir provođenja aktivnosti,
- potrebne resurse za provođenje aktivnosti,
- odgovorne osobe/službe zadužene za provođenje aktivnosti,
- sistem izvještavanja.

3.2.4 Praćenje i procjena strateškog dokumenta

Akcioni planovi iz poglavlja 4.3 se prate, revidiraju i dopunjavaju, i usmjereni su ka ostvarivanju strateških i operativnih ciljeva postavljenih strateškim dokumentom. Ukoliko sistematizacijom radnih mesta ovaj zadatak nije predviđen, institucija za ovu svrhu imenuje posebno tijelo, zaduži administrativno-tehničku službu ili pojedinca.

U okviru sistema izvještavanja, imenovane odgovorne osobe, organizacione jedinice i službe institucije, do početka oktobra, akcionim i operativnim planovima identificirane stručne službe odnosno pojedinci, rukovodstvu institucije dostavljaju informaciju, sa odgovarajućim dokazima, o realizaciji povjerenih aktivnosti.

Rukovodstvo institucije, ili administrativno - tehnička služba za to zadužena, sastavlja Izvještaj o stepenu realizacije strateškog dokumenta u kojem se ocjenjuje stepen realizacije aktivnosti iz akcionalih planova ocjenama: ispunjen, znatno ispunjen, djelimično ispunjen, neispunjen, te ga upućuje nadležnom organu institucije. Nadležni organ institucije raspravlja o stepenu implementacije strateškog dokumenta na posljednjoj sjednici u godini gdje razmatra i usvaja Izvještaj i, po potrebi, donosi odluku o reviziji strateških i operativnih ciljeva.

Revizija strateških i operativnih ciljeva se vrši prema fazama i podrazumijeva:

- imenovanje tima za reviziju strateškog dokumenta na sjednici nadležnog organa institucije na kojoj se raspravlja o Izvještaju
- analiziranje strateških ili operativnih ciljeva koji se mijenjaju,
- definisanje prijedloga novih strateških ili operativnih ciljeva.

Uobičajeni rok za izradu prijedloga izmjene strateških ciljeva je 60 dana od dana imenovanja tima koji će izvršiti reviziju strateškog dokumenta.

Odluku o usvajanju revidiranih strateških i operativnih ciljeva donosi nadležni organ institucije.

4. ZAKLJUČAK

Uspješno upravljanje razvojom izazov je za organizacije svih vrsta, a posebno je izazovno za visokoškolske ustanove u uvjetima stalnim promjena koje se događaju u njihovom okruženju. Globalizacija, napredak tehnologije, izmjene na tržištu rada, demografske promjene i sve ostale promjene iz okruženja uvjetuju potrebu za brzom i jasnom reakcijom i prilagodbom i u oblasti visokog obrazovanja. Postavljanje vizije i misije, definiranje strategije kroz strateške oblasti i detaljnije kroz strateške ciljeve je neophodno za visokoškolske ustanove, kako bi se olakšao proces upravljanja visokoškolskom ustanovom, ali i postavili ciljevi, temeljne vrijednosti i smjer kretanja organizacije. Egzaktan proces korišten prilikom izrade strateškog plana, kao i format i sadržaj samog strateškog plana, trebaju biti prilagođeni tako da odgovaraju specifičnim potrebama i okolnostima sa kojima se institucija ili institucije suočavaju u datom vremenskom trenutku. Međutim, u ovom radu je predstavljen model, odnosno iznijete su određene upute koje će, ukoliko ih se bude slijedilo, omogućiti ostvarivanje ukupnog cilja strateškog planiranja na visokoškolskim institucijama, to jest omogućiti donošenje temeljnih odluka i poduzimanje osnovnih aktivnosti koje oblikuju i vode ono što institucija radi i provodi.

5. LITERATURA:

1. McCaffrey, M., Reynolds, L. (2003), Small groups, big impact: how to facilitate vision workshop, Training Journal, str. 18 -21
2. Armstrong, M. (2009). Armstrong's Handbook of Management and Leadership – 2nd edition. Kogan Page, London and Philadelphia.
3. Yukl, G. (2008). Rukovođenje u organizacijama. Naklada Slap, Zagreb.
4. Sikavica, P., Bahtijarević – Šiber, F., Pološki Vokić, N. (2008). Temelji menadžmenta. Školska knjiga, Zagreb.
5. Glamuzina, M. (2014), Utjecaj razvijenosti vodstva na učinkovitost top menadžmenta, Mostar, Ekonomski fakultet Mostar
6. Hambrick, D., Fredrickson, J. (2001), Are you sure you have a strategy?, Academy of Management Executive, 15, str. 48 – 59
7. Thompson, A. A., Strickland, A.J. (1998), Strategic Management: Concepts and Cases, McGraw – Hill Companies, str. 68 – 103
8. Strike, T. (2018), Higher education strategy and planning, Routledge, New York
9. Kotler, P., Murphy, P. E., (1981), Strategic Planning for Higher Education, Journal of Higher Education , Vol 52, No. 5, Ohio
10. http://www.mpr.gov.ba/organizacija_nadleznosti/planiranja_koordinacija/strateska_planiranja/institucionalna/default.aspx?id=2244&langTag=bs-BA

Odnos Bosne i Hercegovine i OSCE

Relationship between Bosnia and Herzegovina and the OSCE

SAŽETAK:

Bosna i Hercegovina je specifična država, sa karakterističnom, a za Evropu i svijet kompleksnom organizacijom i suverenošću u međunarodnopravnom pogledu. Također prisutna je i jedna vrsta protektorata, jer Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija imenuje Visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini, koji je najviši politički autoritet u državi. Takav oblik suvremene „diktature“ danas nije prisutan nigdje u Europi, a promatrajući ga sa aspekta međunarodnog prava nalazimo elemente kršenja međunarodnopravnog subjektiviteta ove države. Međunarodne organizacije imaju posebnu ulogu u Bosni i Hercegovini i aktivno su uključene u njen politički život od Dayton do danas. OSCE kao međunarodna organizacija koja se bavi pitanjima sigurnosti imala je veliki uticaj na razvoj poslijeratne Bosne i Hercegovine. To je međunarodna organizacija koja se prvenstveno bavi pitanjima kontrole naoružanja, ljudskih prava, slobode štampe i slobodnih izbora. Bosni i Hercegovina izašla je iz rata sa velikom količinom oružja, te se nalazi stalno na ivici nekog sukoba. To je država u kojoj je izražen demokratski deficit, te je država u kojoj postoji veliko nepovjerenje građana u izborni proces i predstavnike vlasti uopšte. U takvim okolnostima OSCE je dobio poseban status u Bosni i Hercegovini. Kako je cilj OSCE kao organizacije prvenstveno da sprečava sukobe te djeluje u kriznim situacijama, Bosna i Hercegovina neminovno je bila upućena na suradnju sa ovom međunarodnom organizacijom. Stoga se ovaj rad usmjerava na razmatranje odnosa Bosne i Hercegovine i OSCE, uzimajući u obzir sve specifičnosti Bosne i Hercegovine kao složene države kao i kompleksne političke situacije koja je prisutna na njenom prostoru od Dayton do danas.

KLJUČNE RIJEĆI:

Bosna i Hercegovina, OSCE, sigurnost, demokracija, međunarodne organizacije

SUMMARY:

Bosnia and Herzegovina is a specific state, with a characteristic, and for Europe and the world complex organization and sovereignty in terms of international law. There is also a kind of protectorate, as the United Nations Security Council appoints the High Representative in Bosnia and Herzegovina, who is the highest political authority in the country. Such a form of modern “dictatorship” is not present anywhere in Europe today, and looking at it from the aspect of international law, we find elements of violation of the international legal subjectivity of this state. International organizations have a special role in Bosnia and Herzegovina and have been actively involved in its political life from Dayton to the present day. The OSCE, as an international organization dealing with security issues, has had a major impact on the development of post-war Bosnia and Herzegovina. It is an international organization that primarily deals with issues of arms control, human rights, freedom of the press and free elections. Bosnia and Herzegovina came out of the war with a large amount of weapons, and is constantly on the verge of a conflict. It is a state in which the democratic deficit is expressed, and it is a state in which there is great distrust of the citizens in the election process and the representatives of the government in general. In such circumstances, the OSCE was given special status in Bosnia and Herzegovina. As the goal of the OSCE as an organization is primarily to prevent conflicts and act in crisis situations, Bosnia and Herzegovina was inevitably directed to cooperate with this international organization. Therefore, this paper focuses on the relationship between Bosnia and Herzegovina and the OSCE, taking into account all the specifics of Bosnia and Herzegovina as a complex state as well as the complex political situation that has been present in its area since Dayton.

KEYWORDS:

Bosnia and Herzegovina, OSCE, security, democracy, international organizations

1. UVOD

Bosna i Hercegovina kao država po mnogo čemu je jedinstvena u međunarodnoj zajednici. Prije svega treba istaći njene organizacione, političke i teritorijalne specifičnosti, ali i one vezane za Ustav i konstitutivnost naroda koji žive na njenoj teritoriji. Međunarodni protektorat, kao nepoznаница suvremene Europe, prisutan je u određenom obliku u samom njenom srcu. Bosna i Hercegovina, nazivana nekadašnjom Jugoslavijom u malom, danas, nakon raspada SFRJ, ostala je jedina država nastala njenim raspadom koja u potpunosti ne odlučuje o svom razvoju i sa nizom neriješenih pitanja koja su karakteristična za njen prostor (Hoffman, 1987: 336). Tradicionalni koncept države i njenog suvereniteta, te pravila ne mijеšanja u unutarnje poslove drugih država, sve se više zamjenjuje sa konceptom međuvisnosti država, prenošenjem dijela suvereniteta na međunarodne organizacije, te jačanjem međunarodnog prava uopće. Na međunarodnoj sceni javljaju se razne integracije, nevladine organizacije, pokreti koji direktno ili indirektno utiču na vođenje vanjske i unutarnje politike država.

Bosna i Hercegovina predstavlja tranzicijsku državu koja prolazi izuzetno složene promjene koje se sastoje prije svega u promjeni ekonomskog i političkog sustava. Proces tranzicije u odnosu na druge države na prostoru Bosne i Hercegovine karakterizira da je on zaustavljen oružanim sukobom, a zatim se odvija pod uputama i nadzorom međunarodne zajednice, tako da se uspostavila jedna vrsta protektorata na čelu sa Visokim predstavnikom.

Bosna i Hercegovina ima povijest ispunjenu političkim previranjima, demografskim i etničkim promjenama. Posljednjih sto godina na njenom prostoru vođeni su ratovi, mijenjale se države i društvena uređenja. Sukobi interesa na njenom prostoru uglavnom su se pretvarali u oružane sukobe koji su vodili masovnom uništenju ljudi i imovine, kao i do zaostatka za ostatkom Europe. Posle ratova dolazilo je do privremenog primirja, ali u kojem su nastavljeni sukobi na druge načine. Proces integriranja Bosne i Hercegovine u europske strukture, na prvom mjestu Europsku uniju, su jedan od garanta da se povijest ne ponovi na ovim prostorima i da se krene prema općem boljitu i napretku. Bosna i Hercegovina na putu je europskih integracija jer to je jedini garant za stabilnost. Bosna i Hercegovina jednoglasno je opredijeljena za ulazak u Europsku uniju, jer svako drugačije postupanje dovelo bi je u stanje izoliranosti. U razdoblju od 1992. do 1995. godine Bosna i Hercegovina je bila poprište oružanih sukoba u kojima su učinjena teška, sustavna i masovna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, a kao posljedica rata izgubljeni su mnogi ljudski životi, brojno stanovništvo je izbjeglo ili raseljeno, veliki broj osoba se još uvijek vode kao nestale, a učinjene su i druge brojne povrede temeljnih ljudskih prava i sloboda. Međunarodna zajednica, pozivajući se na demokratske vrijednosti, često nasilnim putem

nastoji da provodi mjere u pravcu tranzicije u Bosni i Hercegovini. Međunarodna zajednica pod tranzicijom u Bosni i Hercegovini podrazumijeva prije svega ekonomske reforme i priključenje Europskoj uniji. Sa druge strane, zanemaruje se stvarna i demokratska tranzicija društva kao cjeline. U Bosni i Hercegovini postoje nejasnoće i oko nositelja suvereniteta, odnosno u kome je utjelovljen

OSCE kao međunarodna organizacija uključen je u brojne oblasti u Bosni i Hercegovini od kontrole naoružanja, reforme sektora sigurnosti, procesuiranja ratnih zločina i borbe protiv trgovine ljudima, preko reformi u sferama politike i obrazovanja, rodne ravnopravnosti, programa podrške dobroj upravi, reforme medija, do inicijativa civilnog društva i inicijativa na polju ljudskih prava.

Istraživanje javnog mnijenja, koje je Misija OSCE u Bosni i Hercegovini provela u kolovozu 2021. godine pokazalo je da postoji nizak nivo povjerenja javnosti u integritet i pravednost izbornog procesa, relevantne institucije i aktere, kao i izražena učestalost direktnih iskustava sa izbornim prevara na među glasačima. Istraživanje je pokazalo da 42 % stanovnika Bosne i hercegovine sa pravom glasa smatra da se izbori u Bosni i Hercegovini sprovode nepravedan ili uglavnom nepravedan način. To ukazuje na trenutnu situaciju u Bosni i Hercegovini i važnost međunarodne zajednice na njenom prostoru, pa samim tim i OSCE. OSCE u Bosni i Hercegovini ima posebnu ulogu u sprečavanju svih aktivnosti koje potencijalno mogu da prouzrokuju konflikt i dovedu do destabilizacije mira i sigurnosti. Cilj je da se zaštite interesi svih građana Bosne i Hercegovine neovisno o njihovoj vjerskoj, kulturnoj ili etničkoj pripadnosti ili orientaciji. Izabrani i imenovani zvanici imaju posebnu odgovornost da štite interes svih građana, neovisno o njihovom porijeklu, da odbace retoričku podjelu te da budu primjer odgovornog ponašanja, da smiruju tenzije i promovišu konstruktivan dijalog. To je organizacija koja pomaže se vraćanju povjerenja u institucije i vladavinu prava, te radi na odbacivanju retorike podjela i aktivnosti koje doprinose tenzijama. Misija OSCE je uključena u brojne aktivnosti - od kontrole naoružanja, reforme sektora sigurnosti, procesuiranja ratnih zločina i borbe protiv trgovine ljudima, preko reformi u sferama politike i obrazovanja, rodne ravnopravnosti, programa podrške dobroj upravi, reforme medija, do inicijativa civilnog društva i inicijativa na polju ljudskih prava.

2. BOSNA I HERCEGOVINA I MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE

Bosna i Hercegovina članica je više međunarodnih organizacija, a teži uključenju i u druge međunarodne organizacije, prije svega u Europsku uniju i u NATO. Bosna i Hercegovina članica je više od 90 međunarodnih organizacija iz različitih oblasti. U pet međunarodnih organizacija djeluje kao pridruženi član ili promatrač i to u: Pokretu nesvrstanih zemalja i Organizaciji islamske suradnje od 1994. godine, u Afričkoj uniji od 2009. godine, Međunarodnoj

organizaciji Frankofonije od 2010. godine, te Međunarodnom birou za utege i mjere od 2011. godine. U 2002. započeti su pregovori za pristupanje Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, a 2009. godine započeti su i pregovori za pristupanje NATO savezu. Treba posebno naglasiti da niz međunarodnih organizacija ima aktivno učešće u Bosni i Hercegovini, te na taj način međunarodna zajednica aktivno djeluju na prostoru Bosne i Hercegovine. Danas je multilateralna diplomacija, odnosno učešće država u radu međunarodnih organizacija i konferencija koje organiziraju međunarodne organizacije, postao megatrend suvremenog svijeta (Đašić, 2003: 45). Prilikom osnivanja diplomatskih misija pri međunarodnim organizacijama pojavljuje se složeniji pravni odnos nego kod redovitih diplomatskih misija država, imajući u vidu da su sjedišta međunarodnih organizacija na teritoriji drugih država, te je to odnos više država istovremeno (Mitić, Đorđević, 2007: 239). I male nerazvijene države imaju interes da budu članice međunarodnih organizacija, te da na taj način ostvaruju interes u korist svoje države učešćem u njihovom radu (Watson, 2005: 149-166).

Bosna i Hercegovina je država koja je karakteristična po mnogo čemu. Jedna od specifičnosti Bosne i Hercegovine jeste i uloga međunarodnih organizacija u Bosni i Hercegovini. Daytonski mirovni sporazum, kako predstavlja međunarodni ugovor kojim je okončan oružani sukob i u okviru kojeg je donesen Ustav Bosne i Hercegovine, vrlo je specifičan izuzetak, ali nije jedini primjer donošenja ustava instrumentima međunarodnog ugovaranja (Šarčević, 2008). Ovim sporazumom predviđene su određene ovlasti različitih međunarodnih organizacija čije aktivnosti predstavljaju ključ funkciranja Bosne i Hercegovine. S tim u vezi, vojni i civilni aspekti provođenja mirovnog sporazuma s ciljem postizanja trajnog mira povjereni su međunarodnim organizacijama (Smailagić, 2011: 546-572). Bosna i Hercegovina, sa ustavnopravnim uređenjem predviđenim Daytonskim mirovnim sporazumom rukovođena domaćim političarima, teško bi uspjela kao država bez sudjelovanja međunarodnog činitelja, te su toga bili svjesni i tvorci Daytonskog mirovnog sporazuma. Sam Daytonski mirovni sporazum, pravno promatrano, predstavlja instrument kojim se provodi mirovni proces s ciljem uspostavljanja trajnog mira i koji predviđa naglašenu ulogu međunarodnih organizacija u Bosni i Hercegovini po pitanjima vojnog i civilnog provođenja mirovnog sporazuma, izbora, ljudskih prava, demokratske vlasti, i sl.

Međunarodne organizacije, djelujući na osnovu Daytonskog mirovnog sporazuma, vodile su brojne državne poslove u Bosni i Hercegovini. Tako je u oblasti izbora OSCE organizirao nekoliko općih i lokalnih, redovnih i prijevremenih izbora do 2002. godine, kada ovlasti preuzima Središnje izborno povjerenstvo Bosne i Hercegovine u čijem je stvaranju OSCE aktivno sudjelovalo. U oblasti ljudskih prava u okviru institucije ombudsmana situacija je slična, s tim što pored OSCE-a značajnu ulogu ima i Vijeće Europe, u čijem članstvu se nalazi Bosna i

Hercegovina.

Iako u manjem intenzitetu, državne poslove i dalje obavlja Ured visokog predstavnika uz korištenje bomskih ovlasti. Ovo je potrebno imati na umu u okviru prisutne inicijative koja dolazi naročito iz Republike Srpske za transformiranje Ureda visokog predstavnika, odnosno njegovo ukidanje, čime bi značajno oslabile ovlasti međunarodnih organizacija u Bosni i Hercegovini. Međutim, to bi zadiralo u sam Daytonski mirovni sporazum koji je predvidio Ured visokog predstavnika kao implementatora civilnih aspekata tog sporazuma. Sa druge strane, isti politički činitelji iz Republike Srpske nisu suglasni sa dubljim zadiranjem u proces ustavnih promjena s ciljem jačanja države Bosne i Hercegovine u procesu europskih integracija.

3. BOSNA I HERCEGOVINA I OSCE

Organizacija za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE) predstavlja međunarodnu organizaciju osnovanu 1975. godine, na Konferenciji za sigurnost i suradnju u Europi, Helsinškim završnim aktom, te je predstavljala početak puta prema prestanku postojanja blokovske podjele svijeta. Nakon Drugog svjetskog rata u Europi je priznata nepovredivost državnih granica, a 35 država potpisnica se obvezalo da će poštivati ljudska prava i temeljne slobode, te da će surađivati na ekonomskom, znanstvenom, humanitarnom i drugim područjima. Helsinški dogovor pravno nema status ugovora i ne obvezuje (osim moralno) njegove potpisnice da ga se doista i drže. To je međunarodna organizacija koja se bavi pitanjima sigurnosti u Europi i danas ima 57 država članica sa sjedištem u Beču. Osnovana je sukladno sa poglavljem VIII. Povelje Ujedinjenih naroda kao sigurnosna organizacija, koja će imati za cilj da akcijama i političkim pregovorima osigura prevenciju sukoba u regiji, susbjanje kriza, kao i da upozori na njih. U tom pravcu poduzima se niz aktivnosti koje se odnose na preventivnu diplomaciju, kontrolu oružja, ljudska prava, ekonomiju, ljudski okoliš, promatranje izbora itd. OSCE zauzima širok pristup sigurnosti i na taj način objedinjuje vanjskopolitičku, ekološku i ljudsku dimenziju sigurnosti.

Glavni organi OSCE su Stalno vijeće, Visoko vijeće, Ministarsko vijeće, Predsjedavajući i Glavni tajnik. Stalno vijeće je stručno vijeće OSCE čiji sastav čine predstavnici svih država članica koji se periodično sastaju da raspravljaju i odlučuju o najvažnijim pitanjima i nadležnostima ove međunarodne organizacije. Visoko vijeće čine politički direktori ili dužnosnici višeg ranga zemalja članica, a zaduženo je za postizanje određenih političkih dogovora. Ministarsko vijeće čine ministri vanjskih poslova država članica, a svake druge godine u radu ovog tijela učestvuju šefovi država ili vlada u formi Samita OSCE. Predsjedavajući OSCE, koji se bira na jednogodišnji mandat, nadležan je za izvršavanje odluka koje se donesu. Glavni tajnik OSCE djeluje kao izaslanik Predsjedavajućeg i daje mu podršku u svim aktivnostima OSCE, ali i rukovodi strukturu i

operacijama ove organizacije (Smailagić, 2011: 563). Bosna i Hercegovina postala je članica OSCE 30. travnja 1992. godine, dok je Helsinski dokument potpisala 8. srpnja 1992. godine. OSCE je na osnovu Daytonskog mirovnog sporazuma dobila mandat u Bosni i Hercegovini 18. prosinca 1995. godine. Uspostavljanje mandata OSCE u Bosni i Hercegovini prvenstveno je imalo za cilj razvoj demokracije, zaštitu ljudskih prava i jačanje svijesti o njima, provođenje i promatranje izbora, kontrolu naoružanja i postizanje sveukupne sigurnosti i povjerenja u Bosni i Hercegovini. Tranzicija Bosne i Hercegovine zahtjeva trajnu pažnju međunarodne zajednice. Prema Daytonском mirovnom sporazumu, OSCE u Bosni i Hercegovini jedna je od ključnih međunarodnih agencija za implementaciju i njen prvenstveni zadatak je da pomogne Bosni i Hercegovini u procesu tranzicije u demokraciju. Daytonskim mirovnim sporazumom određen je smjer rada OSCE u Bosni i Hercegovini, tako što će zajedno sa drugim međunarodnim organizacijama doprinijeti osiguranju mira, te u tom smjeru pomoći da se država oporavi od ratnih stradanja. Mandat njene misije usmјeren je da osigura stabilno, sigurno, multinacionalno, građansko i demokratsko društvo u Bosni i Hercegovini, te da se spriječe budući eventualni sukobi. Misija OSCE pokriva cijelu teritoriju Bosne i Hercegovine, uključujući glavno sjedište u Sarajevu, regionalne centre u Banja Luci, Mostaru, Sarajevu, Tuzli i Brčko, te 27 područnih ureda. Glavno sjedište predvode šef Misije i glavni zamjenik šefa Misije, koji snose glavnu odgovornost za politiku djelovanje, planiranje i operacije Misije. Postoje i odjeli za demokratizaciju, izbore, ljudska prava, medije i regionalnu stabilizaciju čija se sjedišta također nalaze u Sarajevu, blisko surađuju sa Glavnim sjedištem u razvoju i implementaciji načina rada i programa koji se odnose na cijelu Misiju.

Aneksom 1-B. Daytonskog mirovnog sporazuma sukobljene strane u Bosni Hercegovini, pored prekida neprijateljstava, obvezale su se na suradnju u cilju postizanja stabilizacije u regiji, te su tom pravcu vođeni dalji pregovori pod nadzorom OSCE. Aneks 3. Daytonskog mirovnog sporazuma, odnosno Sporazum o izborima, postavio je zadatak da OSCE uspostavi izborni sustav u Bosni i Hercegovini, prema kojem će se održavati izbori za organe vlasti na razini Bosne i Hercegovine i na razini entiteta. Također, određeno je da Predsjedavajući OSCE imenuje ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine i prati situaciju u oblasti ljudskih prava u Bosni i Hercegovini u skladu sa Aneksom 6. Daytonskog mirovnog sporazuma. Prema članku 2. i 4. Aneksa 1-B. OSCE treba da provede i osigura izgradnju povjerenja i sigurnosti, kao i da provede potpunu kontrolu naoružanja. Iz ovoga može da se vidi da OSCE predstavlja međunarodnu organizaciju čije su nadležnosti u Bosni i Hercegovini široko određene samim Daytonskim mirovnim sporazumom, tako da može izvršavati poslove koji obično spadaju u poslove državnih organa. U cilju razvoja demokracije u Bosni i Hercegovini poduzimaju se mjere kojima se nastoji

da se aktivno uključe građani u politički život države, ojačaju nevladine organizacije, ojača uloga žena u politici i slično. Također na lokalnoj razini pomaže se kroz razne obuke u jedinicama lokalne samouprave, ali i na kantonalnoj, entitetskoj i državnoj razini. OSCE je aktivno uključen u reformu sudstva u Bosni i Hercegovini, radu sudova, organiziraju pružanje pravne pomoći i davanju preporuka kod donošenja zakona.

U oblasti demokratizacije vlasti u Bosni i Hercegovini OSCE prati rad Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, te daje potrebnu podršku njenom radu u cilju postizanja veće odgovornosti i efikasnosti u radu. U tom pravcu potiče se i povećanje transparentnosti u radu, odgovornosti političara, kao i promoviranja veće razine poštivanja međunarodnih standarda i dobre prakse.

U oblasti obrazovanja OSCE pruža pomoć u smjeru da se stvara osjećaj zajedničke pripadnosti i državljanstva s ciljem ostvarenja dugoročnog jedinstva i stabilnosti Bosni i Hercegovini. Misija OSCE u tom smislu surađuje sa svim relevantnim državnim tijelima i obrazovnim institucijama, te pruža podršku školskim odborima. Također daje doprinos ostvarenju većeg stupnja transparentnosti, odgovornosti i efikasnosti u upravljanju u procesu obrazovanja.

U pogledu ljudskih prava OSCE radi na jačanju ekonomskih i socijalnih prava i ravnopravnosti promocijom politike i prakse podnošenja prijava od strane oštećenih za kršenja ljudskih prava, s posebnim osvrtom na ravnopravnost i nediskriminaciju, te jačanje kapaciteta državnih institucija nadležnih za ostvarenje ljudskih prava i građanskog društva. U pogledu ljudskih prava radi se na olakšanju procesa povratka prognanih i raseljenih osoba, posebno u smislu da se povratnicima omogući da ostvare pravo na njihovu imovinu. Misija OSCE radi i na uspostavljanju neovisnog sudstva u Bosni i Hercegovini, te u izradi nacrta zakona kojima treba da se osigura neovisnost imenovanja sudaca. Surađuje se i uspostavlja kontakt sa sucima, odvjetnicima i tužiteljima u vezi sa raznim pitanjima iz njihove oblasti koja se kreću od nelegalnog smjenjivanja sudaca, pa sve do poštivanja međunarodnih standarda o pravičnom suđenju. OSCE radi na uspostavi postupaka kojima će se osigurati ravnopravnost u oblasti socijalne pomoći i socijalnog zbrinjavanja, te radi na jačanju kapaciteta davalatelja usluga socijalnog zbrinjavanja, radi ostvarenja dugoročne održivosti. U oblasti ljudskih prava vezuje se za program pravosudnih i legislativnih reformi s ciljem promoviranja ljudskih prava i jačanja vladavine prava predviđenih ustavima i zakonima Bosne i Hercegovine, kao i primjenjivog međunarodnog prava. Značajan udio u aktivnostima OSCE predstavlja program praćenja sudskega postupaka širom države za najteža kaznena djela kažnjiva po zakonima Bosne i Hercegovine. OSCE pruža pomoć u sektoru pravosuđa sa ciljem osiguranja najvišeg stupnja poštivanja ljudskih prava i osiguranja neovisnosti i nepristranosti pravosuđa.

Misija OSCE pruža pomoć u ispunjenju vojnopolitičkih

obveza Bosne i Hercegovine da u potpunosti sproveđe OSCE-ove i druge međunarodne vojnopolitičke obaveze, te promovira efikasno upravljanje vojnim zalihamama. U pogledu programa kontrole naoružanja, pruža se podrška provedbi subregionalne kontrole naoružanja iz Aneksa 1-B. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. OSCE radi na osiguranju efikasne kontrole nad sektorom sigurnosti, pružanju podrške Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine, kao i izvršnim vlastima Bosne i Hercegovine, posebno surađujući sa Interesornom radnom skupinom Vijeća ministara Bosne i Hercegovine za provođenje sigurnosne politike Bosne i Hercegovine. U programu praćenja demokratske kontrole nad sigurnosnim sektorom Bosni i Hercegovini, OSCE pomaže u radu koji se odnosi na kontrole granice, borbe protiv terorizma, civilne zaštite i posebnih policijskih pitanja, te koordinira napore sa OSCE Tajništvom i Centrom za prevenciju sukoba (Rotfeld, A.D, 2000). Misija OSCE snosi glavnu odgovornost za organizaciju i nadgledanje izbora organiziranih u Bosni i Hercegovini, a posebno se to odnosilo na prve opće izbore 1996. i 1998. godine, te općinske izbore 1997. godine. Kroz rad Državnog povjerenstva za implementaciju izbornih rezultata, misija OSCE posebno je dala pažnju nadgledanju općinskih izbora, dok danas redovno pratiti rad općinskih vijeća u Bosni i Hercegovini, te odgovornost u ovoj oblasti prebacuje na građane i institucije Bosne i Hercegovine.

4. ZAKLJUČAK

Međunarodna zajednica je na putu da Bosni i Hercegovini prepusti punu odgovornost za upravljanje državom, kao i njen dalji napredak. Bosna i Hercegovina mora ići u smjeru potpunog osamostaljivanja od međunarodnih institucija i jačanju političkog konsenzusa kroz usuglašavanje stavova oba entiteta. Ukoliko se ne postigne suglasnost između Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske oko najvažnijih odluka, Bosna i Hercegovina ne može imati perspektivu ni u regiji ni u Europi. Bosna i Hercegovina uslijed posljedica rata, zastarjelosti tehnologije, nepostojanja političkog konsenzusa, te uslijed nejasnih ekonomskih i političkih ciljeva, nalazi se u izuzetno teškoj ekonomskoj i političkoj situaciji. Država je suočena i sa novim tržišnim okruženjem i tržišnim pravilima što još više otežava njen položaj na međunarodnoj sceni. Potrebni su dodatni napori kako bi se Bosna i Hercegovina održala kao stabilna i samoodrživa država, koja će da preuzme punu odgovornost za svoje upravljanje bez utjecaja međunarodne zajednice. Potrebno je provesti političke procese kako bi se okončalo međunarodno djelovanje u Bosni i Hercegovini u smislu da samostalno odlučuje o svojoj budućnosti. Bosna i Hercegovina mora na unutarnjem planu postići konsenzus u pogledu političkog, ekonomskog i institucionalnog razvoja, u protivnom neće se moći očekivati stabilizacija prilika na njenom

prostoru i ulazak u Europsku uniju. Međunarodna zajednica očekuje od Bosne i Hercegovine brže demokratizaciju institucija Bosne i Hercegovine i donošenja takvih zakona koji će svim narodima osigurati pristup svim državnim institucijama u skladu sa europskim demokratskim standardima. Demokratskim državnim institucijama i demokratskim zakonima najbolje se mogu zaštiti individualna građanska, ali i kolektivna nacionalna prava. Od Bosne i Hercegovine se traži takvo političko organiziranje koje će u prvi plan staviti građanina kao političkog subjekta, a nacionalnog onoliko koliko je potrebno da se zaštiti nacionalni interes naroda. Visoki predstavnik, OSCE i lokalna državna tijela treba više da se služe ovlastima koje im daje Daytonski mirovni sporazum, odnosno Ustav Bosne i Hercegovine, kako bi njihova aktivnost bila zasnovana na pravu, a ne na političkim kompromisima. Ustavom Bosne i Hercegovine uređeno je da je ona suverena država sa međunarodnopravnim subjektivitetom i sa postojećim međunarodno priznatim granicama. Misija OSCE U Bosni i Hercegovini kontinuirano pruža pomoć vlastima i javlja se kao partner na putu Bosne i Hercegovine ka europskim integracijama. OSCE je aktivan u brojnim sektorima u Bosni i Hercegovini i napravljen je veliki napredak, ali pred Bosnom i Hercegovinom je i dalje veliki posao kako bi se u potpunosti osamostalila od međunarodne zajednice. OSCE je odigrala veliku ulogu u očuvanju mira i stabilnosti, te izgradnje demokratskih institucija u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA

1. Đašić, D. (2003). Diplomatija, ekonomска, multilateralna i bilateralna. Beograd: Univerzitet Braća Karić.
2. Hoffman, G. (1987). *Protectorates, Encyclopedia of Public International Law*. Amsterdam: Max-Planck-Institute for Comparative Public Law and International Law.
3. Mitić, M., Đorđević, S. (2007). Diplomatsko i konzularno pravo. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
4. Rotfeld, A.D. (2000). The OSCE role in cooperation with NATO and the EU in Southeastern Europe. *Croatian International Relations Review*, 6 (20/21).
5. Smailagić, N. (2011). Međunarodne organizacije, Zbornik radova Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini, Knjiga 2. Sarajevo: University Press, Magistrat.
6. Šarčević, E. (2008). Daytonski Ustav-karakteristike i problemi, *Status-magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, No. 13. Mostar.
7. Watson, A. (2005). *Diplomacy-The Dialogue between States*. Abingdon: Taylor Francis.

Ronald Panza

Škola u Ulmu i Tomas Maldonado

School in Ulm and Tomas Maldonado

SAŽETAK

Iako Visoka škola za Oblikovanje u Ulmu ne postoji već 56 godina, njen utjecaj na svijet dizajna itekako je oplijev i prisutan i u današnjem svijetu. Njeno relativno kratko trajanje uvjetovano je brojnim nesporazumima, oko tema i metodologije kojima se trebala baviti i načinima educiranja, tako da je zbog svega njeno postojanje poprimilo eksperimentalni karakter. No, bez obzira na relativnu kratkoču trajanja, ona je u tom periodu od nepune dvije decenije, ispunila svoju svrhu i pretvorila se u vrijednog nastavljača Bauhaus škole u Weimarju i označila ulazak još nedefiniranog pojma dizajna u svijet visoke znanosti. Škola u Ulmu bila je sječiste i spoj brojnih najvažnijih svjetskih umova iz svijeta znanosti i umjetnosti. U njoj su se postavljala prava pitanja – o stanju i statusu dizajna, njegovom pravom značenu i zanimanju. Jednako tako mlađi ljudi dobijali su kompletno obrazovanje i primali znanje o svijetu, te tako i priliku ga oblikovati. Kao najpoznatije ime škole u drugom dijelu njenog postojoanja, isplivao je i njen drugi poznati ravnatelj, već poznati slikar i dizajner Tomas Maldonado, koji će tijekom trajanja svog mandata spojiti svijet znanosti, industrije i svijet slikarstva i ostalih plastičnih umjetnosti. Vrijedi se prisjetiti na koji je način, prije pola stoljeća, započela suradnja između svijeta kibernetike i ljudskih oblikotvornih moći.

KLJUČNE RIJEČI:

Visoka škola za Oblikovanje, Industrijski dizajn,
Suvremena pedagogija, Čovjekova okolina

1. UVOD

Škola u Ulmu bila je neizravna, ali duhovna nastavljačica programa škole Bauhaus. Bila je to privatna škola visoke klase koju je 1950. godine osnovala Inge Ainer-Scholl u sjećanje na pogubljenje brata Hansa i sestru Ilse, mlade njemačke studente koji su se bunili protiv nacističke vlasti i ideologije i kojima, s obzirom da se radilo o vrijednim članovima studentske zajednice, nisu prekinuti samo životi, već i obećavajuće studentske godine. Profesori škole bili su vrhunski dizajneri ili dio znansteno-umjetničke moći toga vremena. Zgrade je projektirao Max Bill, gradnja je počela u rujnu 1953., a škola je službeno otvorena 2. 10. 1955. godine. Sve do 1956. Max Bils je bio upravitelj HFG-a; nakon toga školom upravlja fakultetski odbor.

Tako su za vrijeme njenog rada i trajanja do 1969. godine školu vodili bauhausovac Bill, zatim je pokretačka snaga bio poznati slikar i dizajner Tomas Maldonado, uz njega vrhunski teoretičar dizajna Gui Bonsiepe, arhitekt originalni estetičari i teoretičari svjetskog glasa Max Bense i Abraham Moles, teoretičarka književnosti Kate Hamburger, te slavni njemački filmski redatelji Alexander Kluge i Deitz. Škola u Ulmu izvršila je veliki utjecaj u sferi spajanja znanstvene teorije s praksom, proizvodivši najprije studente i studentice koji će postati vrhunski obrazovani dizajneri i ljudi. Izvršila je i ogroman utjecaj na razvoj tadašnjeg jugoslavenskog dizajna, posebno na rad hrvatskih teoretičara i praktičara poput Matka Meštrovića i Bernarda Bernardija, koji su neprestano i pisali o njoj i postali stručnjaci svjetskog glasa.

2. Sadržaji škole

Škola se u osnovi i prije svega bavila razvojem vizualnog komuniciranja i mjestom industrijskog predmeta u njemu, putem njegovog dizajna. Isto tako škola je nudila obrazovanje u sferi komunikacija i medija – filma i novinarstva, radija, televizije i njihovim podvrstama. Dizajneri su prema ovoj školi trebali biti obrazovani i u sferi poznavanja različitih

tehnologija suvremenog svijeta kao i njegovih socioloških i kulturnih konteksta i uzroka. Škola nije primala prevelik broj studenata, jer joj je namjera bila održavati stabilan nivo odnosa između osoblja i polaznika, tako da ih je uvijek primala oko 150 i uvijek je imala međunarodni karakter. Studenti su, naime, bili iz cijelog svijeta, a škola je nudila i smještaj. Školovanje je trajalo oko četiri godine, uključujući i pripremni tečaj. Nakon toga studenti bi slušali predmete koji su se u tom periodu najčešće nosili nazive tipa Vizualna metoda (studij percepcije, simetrije, topologije), Sredstva prezentacije (tehničko i slobodno crtanje, tipografija, jezik), Praksa u radionici (rad u drvetu, metalu, gipsu, fotografija), Metodologija (matematička logika, permutacije i kombinacije, topologija), Sociologija, Teorija percepcije (vizualne), Kulturna povijest 20. stoljeća, te Matematika, Fizika i Kemija.

“Hochschule für Gestaltung obrazuje stručnjake za dvije zadaće naše tehničke civilizacije: projektiranje industrijskih proizvoda (odjel za industrijski dizajn i gradnju); projektiranje vizualnih i verbalnih sredstava komunikacije (odjel vizualne komunikacije i odjel informiranja). Na taj način škola obrazuje dizajnere za industrijsku proizvodnju robe široke potrošnje kao i dizajnere sredstava komunikacije današnjice: tisk, film, radio, TV i oglašavanje. Ti dizajneri trebaju imati sklonost prema tehnološkim i prirodnim znanostima, nužnim u industriji današnjice. Oni istovremeno trebaju shvatiti, i imati to na umu, koje su kulturne i sociološke posljedice njihova rada. Hochschule für Gestaltung može primiti najviše 150 studenata da bi omjer broja studenata i fakultetskog osoblja bio povoljan. Fakultetsko osoblje i studenti dolaze iz različitih zemalja dajući tako školi međunarodni karakter. Obuka traje četiri godine, uključujući jednogodišnji pripremni kolegij, i završava diplomom HFG-a.” (Vukić 2012:215)

Nastava je započinjala pripremnim predavanjima koja su uvodila studente u svijet tehničkih potreba i novog načina oblikovanja, dopuštala im da pokažu prethodno usvojena znanja, upoznavala ih s radionicom i materijalima, te navikavala polaznike na timski rad, što je zaštitni znak ove škole. Kolegiji koje su podučavali bili su ravноправna istraživanja raznih vizualnih metoda, praktički s radom u postrojenjima, ali i teorijski s neposrednim osvještavanjem aktualnog svijeta kroz matematiku, logiku, sociologiju, estetiku i kasnije kao zaštitni znak – semiotiku. Odjeli su bili za industrijski dizajn, gradnju, vizualne komunikacije i informiranje.

2. KENNETH FRAMPTON O NASLJEĐU I RAZVOJU ŠKOLE

Ken Frampton tvrdi da je Bill u svojim prvim nastupima priču postavio visoko idealistično, no da ta idealističnost s vremenom blijedi. Život se treba pretvoriti u umjetničko djelo koje pobijeđuje ružnoću, a ružnoća se može pobijediti samo kombinacijom

umjetnosti s etičnim i praktičnim, što je za njega određenje dobra. Stoga treba dati snagu oblikovanju svakodnevnih predmeta, pažljivo razvijati urbanističko planiranje i razvijati znanstveno osnaženu vizualnu komunikaciju. Ovo se s vremenom svodi na brigu o oblikovanju predmeta i vizualnim komunikacijama, informiraju. Dizajneri koje ova škola obučava moraju biti kreativni u oblikovanju praktičnih predmeta, ali i visoko informirani o raznim društvenim položajima i kretanjima te kulturnoj pozadini. Proizvodnja ne bi trebala biti samo marketinški odnos, već svjestan doprinos održavanju ili promjeni svijeta. Billsa će naslijediti odbor u kojem će glavnou pedagoški utjecajnu ulogu odigrati upravo Tomas Maldonado. Uz sve po čemu je Maldonado kao slikar i dizajner bio poznat, ovdje vrijedi izdvojiti njegovo inzistiranje na nastavi matematike, a s njome i matematičke logike. S Maldonadom, uz njegovo dužno poštovanje naslijeda Bauhausa, njegov se utjecaj dostatno smanjuje, jer se učenici prestaju baviti učenjem zanata i prelaze samo na eksperimentalnu obradu materijala te učenja i podučavanja o njima. “Činjenica da je od Billa kratkog proglosa do vladavine trijumvirata 1958. došlo do velikog preokreta u orientaciji također se odražava u nastavnom programu četiriju odsjeka – za industrijski dizajn, gradnju, vizualne komunikacije i informacije. Ako se naslijede Bauhausa, kakvo je u početku proklamirao Bili, i dalje odražavalо u zajedničkom temeljnog kolegiju i važnosti koja se pridavala nekom obliku radne prakse, odstupanje od tradicije Bauhausa našlo je jasan iskaz u tri skupine akademskih kolegija koji su bili zajednički za sva četiri odsjeka. Prvo, u povratku društveno-kulturnoj povijesti, temi koja u milenijskoj perspektivi Bauhausa nikad nije bila smatrana imalo važnom; drugo, u kolegiju poznatom pod nazivom operacionalno istraživanje, a koji je obuhvaćao teoriju grupa, teoriju sklopova, statistiku i linearno programiranje; i konačno u kolegijima koji su se bavili teorijom i epistemologijom znanosti, granajući se u teoriju ponašanja i teoriju strojeva.” (Vukić, 2012:220)

Škola je s Maldonadom išla u smjeru suvremene i eksperimentalne pedagogije koja je naglašavala autonomnost odgoja, samostalno odlučivanja kroz praksu, te inkluzivnost učenika u samom odgoju, kroz neki oblik teorijsko-praktičnog samoodgoja. Maldonado nije mirovao s pronalaženjem novih i novijih načina pa je uskoro predložio korištenje operacionalizma u svrhu operativnog znanja.

Prihvatio se zagovaranja prilaska filozofskom sustavu Anthonyja Rappaporta koji traži djelatnost ostvarivanja ciljeva kroz povećanu operativnost.

Kratki prikaz ideologije Hochschulea ne može biti cjelovit bez spominjanja nastavne metodologije te škole. Očito je kako je s promjenom uprave 1957. škola počela zauzimati mnogo stroži pristup problemima dizajna i obuke dizajnera. To znači da je ohrabrilala logički pristup organizaciji i stvaranju temeljne forme, s očitim nastojanjem da iste procedure primjeni na aktualne probleme dizajna.

Te operacije varirale su od jednostavnih projekcija do trodimenzionalnih transformacija, od matrica do mrežnih manipulacija, od progresivne deformacije pravilnih rešetki do rotacije elipsa u njihovu središtu, od aplikacije teorije grafova do topoloških studija, od vježbi u geometriji čvrstih tijela do razvjeta trodimenzionalnih modularnih komponenti koje su se mogle kombinirati u alternativnim nizovima. Dok su na odsjeku za vizualne komunikacije takve vježbe često bile odlučujuće u određivanju općeg pristupa informacijskom problemu, kao što je primjerice oblikovanje karte podzemne željeznice, na graditeljskom odsjeku modularna metoda bila je bezrezervno prihvaćena kao način pristupanja čitavom nizu problema, od dizajna pregrade u građevnom bloku do kombinatornog spektra čitavog niza montažnih elemenata.

3. GIU BONSIEPE O RAZVOJU DIZAJNA

Bonsiepe sumira razvoj dizajna poslije Drugog svjetskog rata, kada prvi put i dolazi do ozbiljnije potrebe za „razlikovanjem predmeta“ (Vukić, 2012:453). Tada se oni uglavljaju u fordovski sustav proizvodnje za potrebe. S vremenom se razvija sve veći diskurs o metodologiji dizajna koji kulminira u propitivanju odnosa između dizajna i znanosti. Posljednji period tematske priče o dizajnu traje još i danas na različite načine. To je njegov položaj u eri marketinga. Dizajn se dugo morao boriti protiv optužbi vezanih za obični stilizam, nepotrebnu stilističku radnju na teritoriji ozbiljnog predmeta. Kako bi dizajn pomaknuo iz ove nepovoljne optužujuće situacije istoga, kao kozmetičke aktivnosti, Bonsiepe kreira ono što naziva „ontološkim dijagramom dizajna“ (Vukić, 2012:454). On se sastoji od korisnika (tijela), njegove radnje ili cilja kojem teži, te artefakta (informacije) kojom to ostvaruje. Oni su spojeni preko sučelja: trebalo bi naglasiti kako to sučelje nije materijalni predmet, već je riječ o dimenziji interakcije između tijela, oruđa i svrhovite radnje. Ne vrijedi to samo za materijalne artefakte, nego i za semiotičke, na primjer informaciju u činu komunikacije. To je ključno područje dizajna. Bit tog položaja nije u odbacivanju dizajna, kao nematerijalnog, a sigurno nije ni u tome da rasprši njegovu materijalnost. Naprotiv, sučelje nadilazi dualnost materijalno/nematerijalno, ono pokriva ono što imaju zajedničko.

„Sučelje je središnje područje na koje dizajner usmjerava pozornost. Dizajn sučelja određuje raspon aktivnosti korisnika proizvoda. Sučelje otkriva narav predmeta kao oruđa i informaciju sadržanu u podacima. Ono pretvara predmete u proizvode, ono pretvara podatke u razumljivu informaciju. Ovdje predstavljena reinterpretacija sastoji se od sedam teza o dizajnu:

Teza 1: Dizajn je domena koja se može očitovati u bilo kojem području ljudskoga znanja i prakse.

Teza 2: Dizajn je usmjeren prema budućnosti.

Teza 3: Dizajn je vezan uz inovaciju. Čin dizajniranja stvara nešto novo.

Teza 4: Dizajn uključuje tijelo i prostor, posebice

domenu mrežnice oka.

Teza 5: Dizajn teži prema olakšavanju učinkovitoga djelovanja.

Teza 6: Dizajn je lingvistički smješten u područje procjena.

Teza 7: Dizajn se bavi interakcijom između korisnika i artefakta, bilo da je riječ o predmetu za svakodnevnu uporabu ili o softveru.“ (Vukić 2012:457)

4. TOMAS MALDONADO I NAJSLAVNIJE GODINE ŠKOLE

Za Maldonada je posao dizajnera briga i oblikovanje okoline. Dizajner objekta mora istovremeno voditi računa o potrebama proizvođača i potrošača. To su onda prava „formalna svojstva“ objekta. „Vanjske karakteristike često su rezultat namjere da se objekt učini površinski atraktivnijim ili da se prikriju njegovi strukturalni nedostaci. Formalne karakteristike objekta su, naprotiv, uvijek posljedica koordinacije i integracije svih faktora koji na ovaj ili onaj način sudjeluju u tom formalnom procesu. To su funkcionalni, tehnički, kulturni i ekonomski faktori.“ (Vukić, 2012:265) Maldonado traži samostalnu i neovisnu školu dizajna. Ona treba biti samostalna, ali ne i usamljena, treba biti u vezi s drugim tehničkim te društveno-humanističkim školama. Škola dizajna na ovaj način stalno ostaje u domeni društvene i ekonomske realnosti. U školi dizajna treba se stvarati društveno odgovorni dizajner. O industrijskom dizajnu se malo zna i njegova uloga je nepoznata. Predmeti koji se u njemu oblikuju ne mogu se tretirati jedino estetskim kriterijima. Čistoće forme i funkcije postaju nezaobilazni standardi u oblikovanju, zajedno u kombinaciji s neobuzdanim stilizmom. Tome se pridaje prevelik značaj jer se misterije svijeta i njegovi principi, kao neizbjeglan doprinos ljudskom postojanju, pronalaze upravo u jasnim egzaktnim znanostima. Treba ponovno razmotriti, ako ne i stalno imati na umu stvarne potrebe korisnika u zadanim okolnostima, a ne da se za to koriste predmeti koji su osmišljeni iz nečije neodgovarajuće fantazije. Stoga je jedna od mogućih zadaća dizajna stalna inovativnost esencijalnih, a ne jedino formalnih promjena – zbiljski odgovor na potrebe. Štoviše, radi se i na tome kako ih predvidjeti. Homogenost proizvoda dominira i nju bi se trebalo učiti izbjegavati. „Estetski je čimbenik samo jedan od mnogih s kojima se susreće industrijski dizajner, ali nije najvažniji. Uz njega postoje i produktivni, konstruktivni, ekonomski pa čak i simbolični. Industrijski dizajn nije umjetnost niti je industrijski dizajner umjetnik. Većina predmeta ‘dobrog dizajna’ izložena u muzejima i galerijama anonimna je, često kreirana u tehničkim uredima od podređenih zaposlenika, koje nikad ne bismo smatrali umjetnicima. Naprotiv, užasi današnje industrije izvedeni su u ime ljepote i umjetnosti.“ (Vukić, 2012:237)

5. MALDONADO I INDUSTRIJSKI DIZAJN

Maldonado analizira industrijski dizajn i sa stajališta ekonomije. Svet neprestano funkcionira u odnosima razmjene robe i proizvodnje. Traži precizno mjesto industrijskom dizajnu u estetskoj dominaciji kao i u ekonomskoj neodlučnosti svijeta – je li proizvodnja ili razmjena. U svemu ovome, u svim ovim mijenama i proizvod se ponaša drugačije, pa mjesto i definicija industrijskog dizajnera nikad nisu iste niti sigurne. Od fordovske racionalizacije kao uspješne proizvodnje, preko dominacije stajlinga, dizajner konačno postaje neki oblik koordinatora svih onih kojima upravlja, a koji su specijalisti u svojem odvojenom poslu.

Industrijski dizajner mora poznavati potrebe korisnika. „Pronaći znanstveni odgovor na sva ta pitanja postalo je nužno za industrijskog dizajnera u fazi koja sad počinje. Samo će na taj način, u svom poslu moći objektivno upotrebljivim materijalom zamijeniti apstraktna uopćavanja o potrošaču.“ (Vukić, 2012:239).

Dizajner se treba baviti razvojem okoline i čovjeka. Nije dovoljno da se samo jedan segment pojačava i kvalitetno razvija, potrebna je međusobna suradnja između ljudi i njihove okoline. Svet ide prema razvoju novog mediokozmosa, koji će stvoriti sasvim nova okruženja za čovjekov život. Njega će stvoriti razvijene, a to znači nove tehnologije i znanost. Dizajner mora raditi na taj način kako bi sprječio stagnaciju ili retardaciju čovjekova razvoja. Stoga: „Industrijski se dizajner može samo prilagoditi stvarnosti kojoj sam, nadam se, naznačio kompleksnost i nijanse. Njegov će se posao odvijati na neuralgijskim točkama našeg industrijskog društva, upravo tamo gdje se trebaju donositi najvažnije odluke za naš svakodnevni život. Gdje se, dakle, susreću i suprotstavljaju interesi. O čemu će ovisiti njegov uspjeh u takvoj situaciji? O njegovoj inventivnosti, naravno; ali i o finoći i preciznosti njegove metode razmišljanja i rada, o stupnju njegovih znanstvenih i tehničkih spoznaja, kao i o njegovoj sposobnosti izražavanja najfinijih i tajnih procesa naše kulture.“ (Vukić, 2012:240). Razvoj tehnologije, a posebno kibernetike stvorit će čovjeka s mnogo post prefiksa. Jedan od takvih ljudi bit će i – postčovjek. Čovjekova sredina i okolina nije jedan sustav, već je to sustav koji u sebi sadrži brojne podsustave. Naša okolina je svijet u kojem uključeno djelujemo. To je sredina koju istovremeno i stvaramo i ona je naša kultura. „Naša je zadaća održavati tu kulturu i to je zajednički zadatak i cilj. Baš je to naša zadaća: zadaća svih onih koji, na ovakav ili onakav način, pridonose kvaliteti proizvoda za pojedinačnu ili kolektivnu uporabu, tj. urbanista, arhitekata i industrijskih dizajnera. Zadaća je zajednička, jer je i odgovornost zajednička.“ No, tu se pojavljuje i zajednička frustracija koja proizlazi iz sve težih okolnosti održavanja strukture tog svijeta, zbog čega svijet prekrivaju ili ruše razne nesrazmjerne, neprimjerene ili neuredne strukture. Zbog toga dizajneri sve više gube vrijeme sastavljući one stvari koje se ne mogu sastaviti i preživljavajući

baveći se dokolicom. Prema Maldonadu, velika je potreba za osobama dizajnerima koji smještaju ljude i pomažu im svojim radom u svakodnevnom životu. Veliki broj ljudi nema svoga mesta u svijetu te, kako kaže, „sklonište nije stanovanje“, već je stan mjesto gdje se stanovanje – živi, tamo gdje se obrazovani dizajneri bave količinom i kvalitetom dobre infrastrukture za život. Dizajneri sami moraju biti bolje informirani o vlastitom mjestu i svijetu i mogućnostima. Ideja neobuzdane jurnjave za ispunjenjem funkcije i svakovrsne funkcionalnosti jednako je oslabila mogućnosti promišljanja. Dizajner treba intelektualno, oblikovno i praktično baviti se sadašnjicom, izbjegavajući stvaranje „autospomenika“ te iskoristavanja mašte jedino u zaštitne oblike. Ako već treba tragati za budućnosti, onda treba barem iskoristiti maštu za stvaranje jedne konstrukcije koja se tek treba pokušati ostvariti. Znanost mora biti stvarna, ne samo zamišljena, mora biti alat, a ne samo cilj.

Dizajner je „tehnički intelektualac“. On ne bi trebao biti u specijalizmu, već otvoren na razne načine prema svijetu i predmetnosti. „Prije ili kasnije morat ćemo naći način postizanja specijalizacije bez padanja u specijalizam.“ (Vukić, 2012:275). Maldonado propovijeda nadu u razvoj koncepta učenja o dizajnu koji će uključivati sve pozitivne strane modernosti. Kako u toj vjeri, prepoznajući i napetost novih tema, sam kaže: „Nema sumnje da će idućih godina jedan novi tip pedagoških institucija, za koji postoje neki primjeri što su sada tek na počecima, uspjeti prokrčiti svoj put. Ovo se odnosi na Školu projektiranja okoliša na sveučilišnom stupnju. U nju će biti uključena, među ostalima, područja interesa koja su najviše pridonijela davanju strukture i smisla ljudskom okolišu: urbanistika, arhitektura i industrijski dizajn. Ta područja neće biti strogo odvojeni sektori, i dalje će ih prepoznavati kao različite sektore, i kao što smo već vidjeli, bit će visoko specijalizirani; ali u isto vrijeme, veze među njima moraju biti poticane svim sredstvima. Drugim riječima, nova će škola funkcioniрати kao jedan otvoreni sustav, transparentan i prilagodljiv. I neće biti samo novo ime za stari sadržaj: bit će to potpuno novi koncept koji će odgovoriti kompleksnim potrebama svijeta koji se mijenja.“ (Vukić, 2012: 276)

„Škola dizajna okoline kako je ja zamišljam trebalo bi da bude podijeljena na dva glavna sektora: sektor dizajna materijalne okoline i sektor dizajna okoline ponašanja. Prvi sektor bavio bi se onim što ću radi kratkoće nazvati trima skalama fizičke okoline: skalom gradske ili urbane okoline, skalom okoline građenja i izgrađene okoline i skalom okoline dizajna opreme ili dizajna proizvoda. Teme kojima bi se bavio sektor dizajna okoline ponašanja uglavnom bi odgovarao području dizajna komunikacija.“ (“BIT” INTERNATIONAL BR. NO. 4 1969: 27)

6. ZAKLJUČAK

Škola dizajna u Ulmu možda nije bila svakome prema ukusu, posebno zbog naglašavanja jednakog obrazovanja učenika i kao ljudi i kao stručnjaka, što je uključivalo maksimalnu strogost i prilikom odabira studenata i tijekom školovanja. No, i u sadašnjem periodu, u kojem se na dizajn i dizajnere gleda kao nekoga tko isključivo radi po narudžbi ili izvršava želje naručioca, jako je važno konstantno imati na umu da je pitanje dizajna jednako važno kao i svaka ekonomска pitanja i humanističko obrazovanje. Ne radi se samo o naglašavanju važnosti obrazovanja kao takvog, već i činjenici stalnog propitkivanja o čemu se zapravo u pojmu dizajna radi. Dizajn nije samo ilustracija ili veseli okvir stvari, nešto što samo prodaje proizvod ili manipulira svakidašnjicom, dizajn je prisutan i kao model shvaćanja problema koji opsjedaju ljudski rod, oblik iznošenja prijedloga kako se ti problemi rješavaju, kao i moćno sredstvo odgovora na sve oblike preživljavanja u današnjim nesigurnim okolnostima.

LITERATURA:

TEORIJA I POVIJEST DIZAJNA – KRITIČKA ANTOLOGIJA, Izbor i predgovor Feđa Vukić Golden Marketing-Tehnička knjiga, 2012, Zagreb

“BIT” INTERNATIONAL BR. NO. 4 1969, Galerije grada Zagreba, Zagreb

“ULM: Journal of the Ulm School for Design” – QUARTERLY BULETTIN OF THE HOSCHSCHULE FÜR GESTALTUNG, ULM, OCTOBER 1958 – APRIL 1968.

SILIKONOLOGIJA

Moć globalnog zločina

Tomislav Zovko likovni je umjetnik koji je veći dio svoje umjetničke karijere, ako ne i u cijelosti, posvećen istraživanju ljudske potrebe da prirodi i prirodnome suprotstavlja surogatno i neprirodno. Zato on kao sredstvo do svojega likovnog izraza koristi silikon, vjerojatno najzastupljeniju vještačku tvar kojom povelik dio čovječanstva, osobito onog imućnog, nastoji uljepšati svoje tijelo i dio okružja, gdje god to uspijeva, suprotstavljajući se zakonima prirode, da se ne dohvaćamo zakona božanskih.

Ponašajući se tako, utiskujući silikon, primjerice i u dijelove tijela, čovjek novog vremena, (tu predvodničku ulogu ipak čvrsto drže žene!) sudjeluje u zastrašujućem pokusu kojeg nameće trendovska farmaceutska industrija u svezi sa nehumanim dijelom znanosti a koji nije imun na materijalni probitak, čovjek doprinosi općoj dehumanizaciji i umetanju naslovnog pojma silikonologija, kako u suvremenim rječnik komuniciranja, tako i u vlastitu svijest. Tako će ona izići iz ženskih grudi ili usana, jer je umetanje silikona u tijelo već ionako pred razinom podrazumijevanja, kao obično šminkanje! To ili će postati ili je već postalo normalno. Kao i cijeli slijed drugih nenormalnosti i amoralnosti koje čovječanstvo dovode do razina u kojima je zdravom razumu nemoguće razumjeti u kakvom zapravo svijetu nastoji sačuvati taj razum.

Time se silikonologija nameće i kao izvantjelesno, nešto kao psihološko i prihvatljivo u suvremenoj dehumanizaciji i moći globalnog zločina i gluposti kojemu se podčinjava suvremenog čovjeka, nekada ne toliko bitnog globalnom kapitalu, ali su se odnosi u svijetu promijenili i svaki pojedinac postaje izvorom masovnih i enormnih utržaka moćnika.

Ova platna malih formata, tretirana su isključivo silikonom koji se razvlači preko stranice (kao stranica ili korica knjige), odnosno površine platna, tvoreći organsku reljefnu strukturu. Ta struktura je u izvedbi apstraktna, i stanovita joj

amorfnost utapa rubove u jednako obojene podloge, sve skupa čineći nekakvu mučnu, pa gotovo grotesku. Slike, odnosno reljefe, na platnu bi se moglo definirati kao impasto monokromno akcijsko slikarstvo. Nisu rođene da se sviđaju, nego da ispričaju priču svome promatraču. Imaju i estetsku i likovnu vrijednost gdje reljefnost dolazi do izražaja zbog korištenja monokromnih varijacija boja i dinamike u potezima strukture. Svi ćemo na ovim slikama vidjeti ono što želimo. Najbolje bi pak bilo vidjeti upravo ono što ne želimo! Jer upravo radi te popustljivosti uzrokovanoj našoj svijesti o vlastitoj nemoći, milijarde pojedinaca danas i gube sve ratove protiv moćnih industrija koje atakiraju na svijest, uspešno ju prilagodjavajući vlastitim potrebama i na isti način ju oblikujući. One su postale industrije nove svijesti. Ta nova svijest imat će nove potrebe, te nećemo ni primjetiti kada smo prestali biti normalni ljudi.

Cijeli koncept Silikonologije nadovezuje se na umjetnikov već videni i sjajno zapaženi prvi slikarski ciklus Globalna silikonizacija.

